

Bencze Lóránt

Zsigmond Király Főiskola Budapest

Bizonytalansági tényezők, mint a biztonságos kutatás feltételei¹

A magyar őstörténet kutatásának módszertanához

Abstract

Elements of uncertainty as conditions of safe research (Method about the Research of Hungarian Ancient History)

Hungarian historical and linguistic research and generally research in humanisties and social sciences seem to be reliable in their fields of interest and in their methods, yet they often fail to satisfy general scientific principles. This questions and undermines the validity of the results of these researches. This paper attempts to set off some general principles of science and scholarship and to illustrate them with linguistic and historical examples in order to point out the main shortcomings in Hungarian research. Among others the shortcomings are as follows:

- the grade of certainty of the scientific statement in question is not published,
- the grade of certainty is shifted on the certainty scale with one degree (e.g. something probable is qualified as certain),
- no distinction is made between certain and probable, they are published together, suggesting that there is no difference between them,
- ignorance of facts which do not fit into their present scientific paradigm,
- ignorance of the possibility that if something cannot be proved at present, may be proved in the future,
- ignorance of the possibility that a proof can be false, yet an acceptable proof can turn up in the future,
- simply neglecting facts that had been proven by them earlier or they do not draw the conclusions from that a facts that they proved earlier; the reasons for these can be either political disadvantage or that a fact or a conclusion would disintegrate their or others' paradigms or would not fit into the fashionable scientific paradigm or they are simply lazy, etc.

¹ Előadásomat, illetve tanulmányomat eddigi kutatásaim összefoglalójának szántam e témában. Innen adódik az önidézés vagy a korábban megjelentek részbeni ismétlése.

Kivonat

A magyar történeti és nyelvészeti kutatások és egyáltalán a magyar humán és társadalomtörténeti kutatások gyakran azt a benyomást keltik, hogy bár a szakterületükön és szakmódszertanukban alaposak, hiányzanak belőlük, illetve a kutatások mögül bizonyos általános tudományelméleti alapelvek, és ez bizony megkérdőjelezi, aláássa a kutatási eredmények érvényességét. Az előadás néhány általános tudománytörténeti alapelvet kiemelve és konkrét példákkal bemutatva igyekszik felhívni a figyelmet a főbb hiányosságokra e téren. Ilyen hiányosságok többek között, hogy

- nem közlik az adott tudományos állítás bizonyossági fokát,
- eggyel eltoltják a bizonyossági fokot (például a valószínűt biztosnak minősítik)²,
- meg nem különböztetve együttesen közlik a biztos és a csupán feltételezett adatokat vagy következtetéseket, és ezzel azt sugallják, hogy az utóbbiak is biztosak,
- nem fogadnak el olyan adatokat, amelyek saját tudományáguk jelenlegi paradigmájába nem illenek bele,
- nincsenek tekintettel arra, hogy ami pillanatnyilag nem bizonyítható, az lehetséges, hogy egykor bizonyíthatóvá válik,
- sőt az is lehetséges, hogy adott bizonyíték nem helytálló, de majd egyszer születik helytálló bizonyíték,
- egyszerűen elhanyagolnak általuk már bizonyított tényeket, illetve nem vonják le a következtetéseket általuk már bizonyított tényekből, vagy azért, mert politikailag nem előnyös, vagy azért, mert felborítaná saját maguk vagy mások korábbi rendszerét, vagy nem illeszkedne az éppen uralkodó tudományos divathoz, vagy pusztán szellemi lustaságból, és így tovább.

Minden ismeretünk társadalmilag jóváhagyott ismeret (socially justified knowledge), még a matematika is. Nem lehet elégszer ismételni Philip Davisnek, az amerikai matematikusnak ezt a tételét³. Bármit mondunk, cselekszünk, adott földrajzi, társadalmi, történeti, kulturális és egyénileg is meghatározott körülmények között tesszük. Ha anyanyelvünk nem is börtön, amint Sapir és Whorf vélte egyszer-másszor, de mindenképpen komoly meghatározója világlátásunknak (*Weltanschauung*). A csernobili katasztrófa megértéséhez szorosan hozzátartozik, hogy az orosz nyelvben nincs meg a *biztonság* – *security* fogalma, csak a *veszélytelenség* – *безопасность*, ami egészen más világszemléletre vall. Amikor tehát a szakkifejezéseinket megalkotjuk, akkor sem csupán a megfigyelt jelenség számít, hanem annak szociokulturális, illetve

2 Bencze Lóránt. 1993. "Hungarians Have a Lot of Cultivated Lands" (Ibn Rusta). On the Relationship of Hungarian, Old Turkish and Slavic Languages. In: Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. I-III. Szerk. Békési Imre et al. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Scriptum Kft. Budapest – Szeged. A III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson elhangzott előadások. Szeged, 1991. augusztus 12-16. III. köt. 1231-1235

3 Davis, Philip J. 1980. Applied mathematics as social contract. ZDM. 1. 10-15

nyelvi meghatározottsága. Az angol *meaning* – *jelentés* terminus technicus elsődleges és kiinduló jelentésjegye a 'szándék', míg a magyar *jelentés* terminusból ez teljességgel hiányzik, hiszen a *jel* – *sign* többől származik, viszont az angollal ellentétben összefügg a *jelent* – *report* igével is. Ezért némileg nevetséges a magyar világlátás számára az angolszászok monomániás kínlódaása a jelentéstanban a *szándék* – *intention* fogalmával. Másrészt míg a jelentés meghatározásával az angol szaknyelv alapján próbálkozunk, a metafora terminust és meghatározását az ógörögből és a latinból, elsősorban Arisztotelésztől és Quintilianustól vettük. Tehát a görög-római és zsidó-keresztény ötvözetű európai kultúrában és benne a magyar kultúrában vándor jellegű, toposz-szerű szakkifejezésekkel élünk, vagyis már a középkor óta van erőteljes globalizált szociokulturális meghatározottságunk is, miközben léteznek finom, néha tudattalan eltérések vagy nem tudatosult eltérések, főként a nemzetközi divatszavak meghatározásában (*asszimiláció*, *kultúra* stb.)⁴. Ezek a jelenségek, azaz maguk a szakkifejezések is bizony sok zavar forrásai. Ezekre az esetleges zavarokra, széttartó jelenségekre analógiákkal világítok rá. Az analógiákat igyekszem példákkal is közel hozni, de a kutatók, jelen hallgatóim saját példájuk százait asszociálhatják egy-egy analógiához tudományterületük történetéből és napi gyakorlatukból.

Az építészeti évszázadokon át képtelen volt nagyobb távolságok vízszintes, kőgerendákkal való áthidalására. Ez mégis lehetségessé vált, amikor a 19. században feltalálták a porított kőanyag egy változatát, a cementet, majd a vasbetont. Miután a beton, akár a természetes kőanyagok, a nyomást meglehetősen bírják, a húzást már nem, a 20. században feltalálták a betonhéjszerkezetet, amely viszonylag könnyű, mert egyes részein, a tetején, meglehetősen vékony, és a korábbi kőboltozatnál jóval nagyobb tér befedésére alkalmas. A tudományok fejlődésében tehát mindig ki vagyunk téve annak, hogy a korábban lehetetlen lehetségessé válik (például karbon kormeghatározás stb.). Rutherford lehetetlennek tartotta a magenergia felhasználását, és alig két évtized megcáfolta őt. Hasonlóan a kőolajpárlat, a benzin gőze levegővel, illetve oxigénnel keveredve robbanhat, még az üresnek tartott benzintartály is felrobbanva ölt márebert. Az Otto-motorkisrobbanások sorozatával hasznossá tette ezt a káros, sőt veszélyes jelenséget, és ezzel korábban beláthatatlan környezetszennyeződést, kőolajrablást, szegény sivatagi és haszontalan területek meggazdagodását és társadalmi mobilitást idézett elő. Jelenleg a magenergia egy része hasznosítható (uránnal működő atomerőművek), más része csak rombolóan (hidrogénbomba). A hidrogénbomba párhuzamának, mintegy 'Otto-motorjának' feltalálása még várat magára, de az is lehet, hogy sohasem lesz lehetséges, és egészen más irányban találnak új energiaforrást. Amikor az első emberi szívátültetés megtörtént Dél-Afrikában, a kutatás és

4 vö. Bencze Lóránt: Genocídium – asszimiláció – integráció – koegzisztencia – interkulturalitás. Egy nép vagy népcsoport és nyelvének, kultúrájának lehetséges sorsa. In: Heltai P. (szerk.) Nyelvi modernizáció. Szaknyelv, fordítás, terminológia. A XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai. Gödöllő, 2006. április 10-12. MANYE – Szent István Egyetem, Pécs-Gödöllő, 3/2. kötet. 53-66

az ipar ráállt olyan sertések kitenyésztésére, amelyek szíve különösképpen alkalmas lett volna emberi szív pótlására. Időközben leálltak a tenyésztéssel, mert egészen más irányba ment el a kardiológia. Az 1960-as években kétszer is végigolvastam Árpád-házi Szent Margitnak halála után pár évvel készült és részben fennmaradt latin nyelvű szentté avatási bírósági aktáit, illetve tanúvallomásokat. Magyar nyelvi adatokat kerestem benne, de nem találtam. Viszont találtam számomra izgalmas zenetörténeti és orvostörténeti adatokat, amelyekhez, úgy véltem, nem értek, tehát nem foglalkoztam velük, de féltő, hogy azóta sem dolgozták föl őket.

Ha Jancsi és Iluska tündérországi utazási iroda szervezésében átrándulnának a Magyar Köztársaság nevű tákolmányba, mondjuk a Bakonyba Csesznek várát megnézni, és Jancsi a vár falu felőli oldaláról nézné a romot, Iluska pedig a Győr-Veszprém országútról, akkor Jancsi szerint a vár megmászható, mert kifikés, füves lejtő vezet föl a falakhoz. És jól összevesznének. A 19. századi pozitívista történetírás óriási adathalmazt hozott létre, a 20. század második felében mégis egészen új történeti munkák születtek, mert a kutatókat nem annyira a királyok, hadvezérek tettei érdekelték, hanem például a korábbi korok emberének mindennapjai. Meglévő adatokat, leleteket, tényeket teljesen másként tudunk feldolgozni, megközelíteni egy másik társadalmi-történeti-kulturális paradigmában. Az Udána-mese ezt a vakok és az elefánt történetének analógiájával érzékelteti. Aszerint, hogy melyik vak melyik részét tapogatta meg az elefántnak, az egyik hordóhoz hasonlította (a hasát érintve), a másik ekéhez (agyarát megfogva), a harmadik söprűhöz (farokszőrét markolva) stb., és összeverekedtek. Gyakran a tudósok vitái sem különböznek a vakokétól, és ez alázatosságra kellene, hogy intse őket. Naivitás és góg akadémiai történészeinkben az a tudat, hogy őket nem befolyásolja semmi, ők az objektív tudományt művelik. Csakhogy ilyen úgy, ahogy ők elavult módon képzelik, nincs, és Kuhn paradigmaváltás elmélete óta tudjuk is, hogy nincs. Sokáig meg vannak győződve olyasmiről, aminek az ellenkezőjét már régen bebizonyították, mint majd látjuk a címzetes püspök kérdésében. „Fontos elméletek, amelyeket az ellenük szóló bizonyíték felfedezése már halálra ítél, ritkán hálnak meg szerzőjük előtt”. Vajon hány magyar történész vette figyelembe, hogy egészen a 20. század elejéig a pápai bullákat, ha jól emlékszem, március 21-ig az előző évre keltezték? Azaz mondjuk egy 1525. március 15-re keltezett bulla valójában 1526-os bulla?! Érdemes volna ennek utánajárni, mert az egész magyar történeti kronológiát illetően lehetnek következményei.

Néma és gyanús csend övezi Király Péter szlavista professzor cáfolhatatlan, kézzelfogható, dokumentált bizonyítékait (honfoglalás előtti magyar adatok a mai Bajorország és Csehország területéről), egyszerűen elhallgatták mind a nyelvészek, mind a történészek, mert ezek megint csak fenekestől felforgatták volna kellően meg nem alapozott elméleteiket. Ugyanez a helyzet Magyar

5 Max Planck, id. Paul D. McLean, l. Bencze Lóránt. 1996. Stílus és értelmezés a nyelvi kommunikációban 1-2. Corvinus: Budapest, 1996, 28

Kálmán közelmúltbeli ásatásaival, amelyek nagy valószínűséggel igazolják a „honfoglalás előtti” magyar jelenlétet.⁶

Minden, a témával foglalkozó kutató tudja, talán megislepődött egyik-másikuk, de nem eléggé ahhoz, hogy továbbkutasson, és a megfelelő következtetéseket levonja, ti. hogy a bibliai részleteket, idézeteket tartalmazó kódexeknek két jól elkülöníthető családja van. A különbségeket másolási hibákkal magyarázták⁷. Ám a valóság az, hogy van olyan bibliai hely, amelyet mind a két kódexcsalád idéz nagyon eltérően fordítva, és ebből az eltérő fordításból egyértelműen kiderül, hogy az egyik görögből készült, a másik pedig latinból, mert a latin és a görög eredeti tér el szögesen egymástól. Tehát nem másolási hibák az eltérések, hanem biztosan létezett görögből készült magyar bibliafordítás is, nagy valószínűséggel a 12. század előtről, de lehetséges, hogy még annál jóval előbb, akár már az 5. már az század előtről⁸.

Az is előfordul, hogy ami az egyik tudományos (társadalmi, történeti, kulturális) paradigmában megoldhatatlan, egy másikban sem oldódik meg, hanem egyszerűen eltűnik. A ptolemaioszi világképben a világmindenség középpontja a Föld, körülötte keringenek a csillagok. Ebben a paradigmában egyes csillagok (ma már tudjuk, hogy bolygók) hurokmozgása érthetetlen, megoldhatatlan probléma volt. A kepleri-kopernikusi rendszerben, ahol a Föld a Nap körül kering, illetve még a nap sem a világegyetem középpontja, a hurokmozgás kérdése nem oldódott meg, hanem egyszerűen nincs. Pár éve – és részben még manapság is – az összejtudat és az összejtudat való gyógyítás botrányt botrányra halmozva emberi embriókat használt föl. Egy-két éve, úgy tűnik, nem lesz szükség erre a barbár eljárásra, hiszen a betegek saját sejtjeit tudjuk visszaalakítani összejteké, hogy velük gyógyítsunk. A régészetben, nyelvészetben egyetlen új adat felbukkanása halomra dönthet korábbi elméleteket. Feldolgozatlanok a grúz és az örmény kolostorok könyvtárai, irattárai. Csupán egy magyarországi örmény származású, örményül tudó kutatónak kellene végigjárni Örményországot, és csak azokat a szövegeket keresni és megnézni, amelyek ugyan örmény betűkkel vannak írva, de az örmény szerzetesek nem értik⁹. Máshonnan is előkerülhetnek még kéziratok netán palimpsest eljárással. Például a Nagy Károly által 800 körül legyőzött avarok elhurcolt kincsei között könyvek is lehettek, mert biztos, hogy több püspökségük volt. Anyanyelvükön kellett lennie a bibliának, a liturgikus könyveknek, a teológiai fejtegetéseknek. Az is biztos, többek között Szent Cirill és Metód működéséből, összeütközéseiből a nyugati püspökökkel és a pápa általi megvédésükből, hogy a 8-9. század előtt a latinizáció még nem volt

6 L. Bencze Lóránt. 1993. 1231-1235 ; Magyar Kálmán, A bodrog-alsóbüi nemzetségi központ régészeti kutatása (1979-1999). Somogyi Múzeumok Közleményei. XIV. Kaposvár, 2000. 115-161.

7 L. Szerecz Alajos Imre 1916. Kódexek párhuzamos szentírási töredékei. Franklin-Társulat: Budapest

8 Bencze Lóránt. 1989. „ym fyw nekeod”. (A középkori bibliafordítás eredetéről). Magyar Nyelvőr. 113/4. 379-401

9 1988-89-ben már megvolt a grúzai meghívásom egy ilyen tanulmányútra, de a rendszer-váltások elvitték a lehetőséget.

olyan erős, mint a 10-11. században. Vagyis a korábbi, az őskereszténységgel kezdődő térítői szokás szerint anyanyelven hirdették a térítők az evangéliumot minden népnek, anyanyelvre fordították a Bibliát, anyanyelven folytatták az istentiszteleteket. Következésképpen ezeknek az avar püspökségeknek avar nyelvű bibliájuknak és liturgikus könyveiknek kellett lennie. Ez biztos. Ha viszont igaza van László Gyulának, hogy ezek az avarok már magyarul beszéltek, akkor a liturgiájuk és a Bibliájuk is már magyar nyelvű volt. Ha pedig a korábbi 5-7. századi avar államalakítási hullámok nyelve ótörök volt, akárcsak a hunoké, amint ezt általánosan feltételezik, akkor lehetséges, hogy a magyar teológiai szakkifejezések ótörök rétege innen eredhet, mégpedig a Kárpát-medencéből, és nem feltétlenül a Kaukázus vidékéről, bár az sincs kizárva, hiszen ott görög missziós püspökök térítették az onogurokat és a hunokat a 4. században. A hivatalos, akadémiai magyar történetírás és nyelvtörténetírás semmit sem törődött – vagy semmit sem tudott kezdeni – azzal, amit már Gombocz Zoltán és Bárczi Géza bebizonyított¹⁰, vagyis hogy a magyarban mind a földművelés, mind pedig a keresztény teológia első szókészlete, alapszókincse ótörök, márpedig a 7-8. század előtt lehetséges ótörök misszionáriusokról nem szól a hivatalos történelem, csak szláv, német és olasz misszionáriusokról a 10-11. században. A mai magyar katolikus egyháznak sem érdeke, hogy ezer évnél, a latin kereszténység felvételénél korábban keltezze létezését, és visszavezesse egy se nem latin, se nem görög, hanem például egy kihalt magyar vagy ótörök rítusra, pedig ennek lehetőségét nem zárja ki a sajátosan magyar középkori egyházi és liturgikus hagyomány¹¹. Gondoljunk pusztán arra a tényre, hogy Szent Gellérttel együtt Beszteréd, Bód és Benéta magyar püspökök (papok?) is vértanúságot szenvedtek, egyikük ugyan túlélte a meghurcoltatást, mert a király emberei megérkeztek, mégsem emlegetjük őket sehol, és nincs tiszteletük a magyar katolikus egyházban. Ugyan miért? Az egyetlen magyarázat, hogy nem latin, sőt nem is görög rítusúak voltak, hanem valami más, a görög és a latin rítus előtt vagy azzal párhuzamosan kialakult ősegyházi szervezet tagjai?

Az 1960-as években a nyolc évig Rómában tanult, hét nyelven előadóképes és még több nyelven olvasó bencés szerzetes, dr. Dezsényi Lóránt, a mereven rómahű kánonjogász és biblikus rideg kíméletlenséggel és a metsző éllel hasította föl a héber, arám, arab, görög, latin és magyar szövegeket, hihetetlenül pontos megfigyelésekkel és kényszerítő logikával mutatott rá a nyelvtani alakok és a szavak erejében megbúvó legapróbb jellegzetességekre is, saját magánál és minden földi jónál inkább szeretve és követve az adott tudomány pillanatnyi állása szerinti igazságot. Mindeközben olyan bibliai és magyar őstörténeti összefüggésekre utalt, amelyeket nem mert leírni, és gépirásos jegyzeteit is úgy fogalmazta, hogy csak az érti, aki az előadásán részt vett. Magam sem merem közzétenni őket, mert egyrészt nem a saját kutatási eredményeim, másrészt ő

10 Bárczi Géza. 1958. A magyar szókincs eredete. 2. bővített kiadás. Tankönyvkiadó: Budapest

11 Bencze Lóránt. 2001. A magyar kereszténység eredetéről. In: „Újat és régít”. Szennay András pannonhalmi főpap út 80. születésnapjára közreadják, szerkesztették és lektorálták: rendtársai. Bencs Kiadó: Pannonhalma, 393-410

már nem igazolhatja, hogy az övé, és engedélyt sem adhat megjelentetésükre¹². Tehát politikai és gazdasági diktatúra nélkül is keményen érvényesülnek a tudományos kutatás szociokulturális korlátozásai.

A magyar történetírásban még mindig érvényesül a szovjet-orosz marxizmus álszent félelme és prűderiája mindennel szemben, ami keresztény, főként pedig, ami „katolikus”. Ám a nyelvészeti kutatásokban az is közrejátszott, hogy a magyar nyelvészek nagyobb része hagyományosan protestáns. Ha az adott nyelvész vagy történész netán katolikus volt, akkor éppen katolikus egyházi ismeretei vezették félre, hiszen a 20. századi katolikus teológia és egyházjog éppen a kutatást érintő sarkalatos pontokon meglehetősen eltér az első keresztény századok, a 8. vagy 14. századi teológiától és egyházjogtól, nem is szólva a középkori bizánci teológiáról és egyházjogról. Ezért történhetett meg, hogy neves magyar akadémikus történész egyetlen mondatában szerepel anakronizmus és anatopizmus, amelyek a legmerészebb fantáziájú mesék és költemények sajátjai. Hozzájuk ragaszkodik még ma is az egész hivatalos történetírás (!). Egyetlen történész sem tudta – vagy nem merte – helyreigazítani őt. Pedig mindnyájuknak csak annyit kellett volna tenni, hogy leemeljék a Magyar Tudományos Akadémia könyvtára olvasótermének kézi könyvtárából, szabad polcáról a *Lexikon für Theologie und Kirche* egyik kötetét, és fellapozzák a megfelelő címszót, amely a *címzetes püspök* fogalmának és hagyományának kialakulását ismerteti. Ebből nyilvánvaló, hogy Szent Metód nem lehetett címzetes sirmiumi érsek, amint ezt akadémikus történészünk a tudatlanság határozottságával állította, hiszen *Sirmium* sohasem volt arabok elfoglalta terület, és a címzetes püspöki kinevezés szokása is csak több évszázaddal Szent Metód halála után keletkezett, és még később rögzült. Persze, ha Szent Metód nem lehetett címzetes érsek, akkor csak valódi érsek lehetett, és akkor alaptalan és légből kapott lesz egy csomó történészi elmélet, többek között az elmélet a Nagy-Morva birodalom elhelyezkedéséről a mai Szlovákia területén stb. Akkor a Nagy-Morva birodalom valahol a mai Horvátország, Dalmácia, Szerbia, Montenegró területén helyezkedett el, és a mai Morvaországhoz vagy Szlovákiához semmi köze. Az oklevelek alapján egyébként is Sirmiumtól közvetlenül keletre és nyugatra eső területekre teszik Szent Cirill és Metód térítési területét (lásd a Nemzeti Múzeum 2000. évi kiállításának térképét), és nem kell több száz kilométert átugorva eljutnunk a mai Szlovákiába¹³.

Nem egyszer fordult elő a tudománytörténetben, hogy az érvelés helytelen volt, de ami mellett érveltek, igaz. Hunfalvy és Budenz érveinek igen nagy része mára már tévesnek bizonyult, de nem cáfolható a magyar nyelv finn és ugor stb. rokonsága¹⁴. Ezt még olasz kutatók nemrégiben készített számítógépes bizonyítékai is csak látszólag cáfolják, ti. hogy a mai magyar és a mai török

12 Egyszer vettem a bátorságot, hogy elmondjam egyik felvetését nyelvész kollégámnak nemzetközi konferenciára repültünkben, akkor is majdnem lezuhant a repülőgép. Így jobbnak láttam hallgatni róla.

13 L. Püspöki-Nagy Péter kutatásait és írásait.

14 Pusztay János. 1977. Az „ugor-török háború” után. Fejezetek a magyar nyelvhasználat történetéből. Magvető: Budapest

áll közel egymáshoz, a mai finn és a magyar pedig igen távoli viszonyban vannak¹⁵.

Rendkívül hiányolom a tudományos szövegekből a modális jellegű minősítéseket: biztos, valószínű, lehetséges, lehetséges, de nem valószínű. A 20. század második felében a magyar történetészek és nyelvtörténetészek munkássága azért is teljességgel bizonytalansághalmaz, mert a modalitás is hiányzik, nemcsak a középkori teológiai és jogi műveltség. Nem lehet kétségbe vonni a magyar és a finnugor nyelvek rokonságát. Ez biztos tény. Ám nyelvtörténetéseink a biztos ténnyel együtt eladják a valószínűt és a lehetséges, de nem valószínűt is. Vagyis hogy mikor, hol történt a magyarság elválása ettől vagy attól a finnugor népségtől, ez nem biztos tény, legfőljebb valószínűsíthető. A másik gyakori csúsztatás, amelyről szintén már korábban írtam az, hogy a valószínűt a biztos kategóriába csúsztatják, a lehetségest pedig a valószínűbe¹⁶. 2001-ben ezért fogalmaztam meg nyelvészeti és történeti alapokon nyugvó elméletemet a magyar kultúra és kereszténység eredetéről az alábbi módon:

- biztos, hogy folyamatosan lakott volt Pannónia a római hódoltságtól honfoglalásig (és természetesen jóval előtte a vértesszőlősi és egyéb leletek szerint),
- biztos, hogy keresztények laktak benne a harmadik századtól, de
- valószínű, hogy már az első századtól erős, önálló Pál apostoli alapítással,
- biztos, hogy a Kr. u. 3. századtól a 9. századig anyanyelvű liturgiájuk és bibliájuk volt az újonnan megtérő keresztényeknek,
- biztos, hogy Attilával ótörök nyelvű törzsek is jöttek a Kárpát-medencébe,
- lehetséges, hogy ugor, protomagyar törzsek is volta köztük,
- biztos, hogy az avaroknak püspökeik voltak, és
- nagyon valószínű, hogy a Kr. u. 800 körül megsemmisített avar püspökségeknek magyar liturgiájuk, teológiai írásaik és Bibliájuk vagy legalább bibliarészleteik voltak,
- lehetséges, hogy protomagyarokat (onogurokat) térítettek keresztény hitre már a 4. századtól a Kaukázus vidékén, ahol a gót bibliafordítás keletkezett, és akkor nekik is kellett, hogy legyen anyanyelvi bibliájuk vagy legalább bibliarészleteik,
- nem valószínű, de lehetséges, hogy a szkíta elnevezésű lovas nomád népek között, akiket András apostol térített, voltak protomagyarok is,
- biztos, hogy András apostol, környezete és a következő nemzedék (Kelemen pápa) anyanyelvükön térítette a skitákat, az akkor szokásos inkulturációval különálló hagyományt teremtve,
- biztos, hogy a középkori magyar egyházban olyan szokások is voltak, amelyek sem a görög, sem a latin egyházban nem voltak meg már Kr. u. 300 óta,

15 Bencze Lóránt – Csébfalvi Károly. 2003. Genetika – számítástechnika – tudásszociológia. Az ugor-török háború új szakasza avagy vége? In: A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei. III. Magyar és finnugor jelentéstörténet. 2002. október 16-17. Szerk. Büky László és Forgács Tamás. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék. 7-13

16 Bencze Lóránt. i.m. 1993

- lehetséges, hogy a magyar kereszténység eredete az első századra megy vissza, de
- valószínűleg az első századokra,
- lehetséges, hogy a Kaukázus vidékén,
- valószínűbb, hogy a Kárpát-medencében, és
- az sem lehetetlen, hogy amint a (proto)magyarság szétszóródva élt Perzsiától Bajorországig, ugyanúgy egy ősi, apostoli (Pál, András) kereszténység harapófogóba fogta őket a Krím félszigettől Pannóniáig,
- biztos, hogy Géza fejedelem és Szent István alatt a nyugati, római latin kereszténységet vette föl a magyarság,
- biztos, hogy a görög kereszténységgel is szoros kapcsolata volt évszázadokon át, volt jelentős görög keresztény egyházszervezete, amely megszűnt a tatárjárással¹⁷. Remélem, hogy ez a mód, a bizonyosságok és bizonytalanságok óvatos, gradációs kezelése mintául szolgálhat és elterjedhet más témák, tények, adatok megszövegezésében is.

17 Bencze Lóránt i.m. 2001. 407

Zachar József

Esterházy Károly Főiskola, Eger: BTK, Történettudományi Intézet

A MAGYAR LOVASSÁG KELETI EREDETÉNEK ŐSTÖRTÉNETI VONATKOZÁSAI

A 99 ÉVES NAGY KÁLMÁN FÉLÉVSZÁZAD ÓTA FOLYTATOTT KUTATÁSAI TÜKRÉBEN

József Zachar, doctor of history-sciences (Hungarian Academy of Sciences, HAS), habilitation, university professor, member of the public body of the HAS, Chairman of the National Committee of Hungarian Historians of Military History, Co-Chairman of the Working Group for Military History at the II. Section of the HAS, Member of the Editorial Board of the Hungarian periodical *Hadtörténelmi Közlemények*, Member for Military History of the Scientific Advisory Committee of the Austrian Ministry for National Defense, Chairman of the Scientific Board of the Zurich Association for Hungarian History, and other previous and current scientific and science-organizing charges. Most intimate associate of Kálmán Nagy, retired hussar-colonel, former Deputy-Chairman of the Department for the History of Military Arts at the Zrínyi Miklós Academy.

The general questions of the scientific work of the 99 years old Kálmán Nagy – who is still working and is in best mental outfit -- in the last half century are the prehistoric interrelations of the eastern (oriental) origins of Hungarian cavalry, the campaigns which lead to the definitive Hungarian conquest, the realization of the Hungarian conquest and the campaigns to secure and to defend the new home. The lecturer was active participant of the birth of many of the scientific papers and lectures of Kálmán Nagy. On account of the problems caused by the high age – reading difficulties, sudden enervations and temporary loss of memory – Kálmán Nagy can not participate personally in the congress. The lecturer replacing him is himself a retired colonel, an international well-known researcher of the field of Hungarian Hussars and cavalry-art. The lecturer who has a long intimate personal contact with Nagy, is the best choice to transmit the newest scientific results of the old researcher.

BEVEZETÉS

A magyar nép történeti, hadtörténeti eseményeiről az eddig ismert írott (arab, perzsa, török, görög, szláv, latin) források a IX. század harmincas éveitől kezdve emlékeznek meg.

Ebben az időszakban a magyar nép már a lovaskultúra teljes kifejelettségében jelent meg Kelet-Európa sztyeppe vidékén. A IX. és X. században hosszú ideig szinte legyőzhetetlennek tartott magyar katonai erő sok évszázados-évezredes fejlődés után érhetette csak el ezt a színvonalat.

A hun, avar, türk, onogur, szabir, szkíta népek tartott és nevezett magyar-ság különböző előnépek után a hét törzsből (Nyék, Magyar, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kéri, Keszi) és a csatlakozott három kabar törzsből egyesült egy néppé. A vérszerződés megkötésével megerősítette egységét, megteremtette annak jogi, államszervezési és katonai alapját. Árpád fejedelemmé választása, hadvezérré emelése biztosította a haderő megszervezését, a katonai tevékenységek egységes vezetését, tervszerű irányítását. Mint az arab forrás leszögezte: „.../azt az embert, aki királyként uralkodik fölöttük, G.l.h.-nak (gyula) hívják. Minden magyar a G.l.h. nevű főnökük parancsait követi a háború dolgában, a védelemben és más ügyekben”. A törzsek vezetői azért akarták Árpádot fejedelmüknek, mert „nagyra becsülték bölcsességéért, megfontoltságáért és vitézségeért, és rátermett volt erre a tisztségre és így /.../pajzsra emelvén fejedelemmé tették”. A bizánciak pedig ettől fogva a „megas arkhon” = nagyfejedelem címmel illették.

A források kettős fejedelemségről beszélnek: „.../a főnöknek a neve K.n.d.h. (kende, vagy kündü). Ez a nagyobbik királyuk neve. Azt a főnököt, aki az (állami) ügyeket intézi, G.l.h.-nak nevezik. A magyarok azt teszik, amit a G.l.h. parancsol”.

Volt tehát, vagy lehetett egy ideiglenes kettős hatalom a magyar törzsszövetség élén, de az állami és katonai ügyek intézése a legfőbb hadúr, a hadvezér kezében egyesült, összpontosult. A gyula tehát teljhatalmúlag intézkedhetett. Bár valószínűleg fontos állami kérdésekben a vezéri tanács határozott, az bizonyos, hogy például a szövetségkötési, követfogadási ügyekben a gyula és a kende együttműködtek. Tudjuk, hogy a bizánci udvar 894-ben a két fejedelemnek címezve küldte el követét Niketász Kléroszt és vele az aranypecsétetes szövetségkérő okmányokat. Ami arra mutat, hogy a főfejedelem egyeduralma még nem alakult ki, vagy arról még nem értesültek Bizáncban. Később már tudjuk, különösen a kende halála után, hogy a fejedelem hatalma teljes volt.

Konstantinosnál és más forrásokban is a magyar népre és a vele kapcsolatos katonai kérdésekre (pl. vezetés, szervezet, fegyver, harci szellem, stb.) tett egyes általános megállapítások érvényessége nagyon viszonylagos, nem lehet tudni, hogy pontosan melyik, pl. a törzsszövetség megkötése előtti, alatti, vagy a honfoglalás utáni időszakra vonatkoznak-e, csak valószínűsíteni lehet őket bizonyos időtartamokra. Ilyen például, hogy „A törköknek (magyaroknak) ez a nyolc törzse nem hunyázkodik meg a maga fejedelmei előtt, de megegyezésük van arra nézve, hogy a folyóknál, bármely részen üt ki a háború, teljes odaadással és buzgalommal együtt harcolnak”. A honfoglalás korának írott forrásai c. mű (a HKIF-gyűjtemény) 130. o. 370. jegyzete erről ezt írja: „a jelen fejezet is mutatja, hogy a folyók nagy szerepet játszottak a magyarok életében”. Ez így igaz, de ebben a megállapításban többről van szó. A katonai alárendeltség és az engedelmisség viszonylagos időszakát világítja meg, amikor a törzsek fejedelmeik (főnökeik) utasításait csak akkor tartoztak teljesíteni, úgy látszik, ha

a folyóknál bármely részen háború ütött ki. Vagyis a számukra életfontosságú (ítatás, vízszükséglet, átkelő helyek, védelmi vonal, kereskedelmi-, szállásközpont, és így tovább) területek elvesztése forgott kockán ellenséges támadás következtében.

Ez a helyzet egy kezdeti állapotra lehetett jellemző, amikor még a belső szervezkedés állapotánál tartottak és az egyes nemzetségek viaskodtak egymással a vezető helyért. Ebből az időből bizonyára rossz tapasztalatokat szerezhettek az együttműködés hiánya miatt bekövetkező vereségek, területvesztések, anyagi károk, személyi áldozatok következtében és ezért vetették alá magukat önként a fejedelmi vezetésnek és az ebből adódó fegyvereknek.

Feltételezhető az is, hogy a törzsi- és törzsszövetségi megállapodások nemcsak közös megegyezéssel történtek, a szembenállók meggyőzésével, hanem az ellenkezők rákényszerítése útján is és előfordulhatott, hogy a meg nem egyező kisebb néprészek különválásának ilyen oka is lehetett.

A FEJEDELMÍ HADERŐ (LOVASSÁG) EMBERANYAGA

A katonai emberanyag a legfontosabb eleme és alapja minden haderőnek. A magyar törzsszövetség harcosai származhattak bár kissé eltérő, de általában hasonló eredetű és életmódot folytató, rokonnépekből, egyben biztosan egységesek voltak: a harcészségben, bátorságban és edzettségben. Ezeket a tulajdonságokat tovább örökölték az egységessé alakult magyarságba.

Itt most arra akarok kitérni, hogy népegyéniségük milyen vonásokból tevődött össze. Mi volt a valódi arculatuk a magyar harcosoknak, az egykori gyűlölködő krónikáírók tehetetlen félelméből, rémületéből fakadó képtelen vádjával a vérévő, nőgyalázó, az ellenség szívét felaprítva fogyasztó, emberevő, a lovával szinte összenőtt, féktelenül gyilkoló szörnyeteg rémképével szemben.

A lovaglás is bizonyos külön tulajdonságokat fejleszt ki az emberekben, bizonyos fokú bátorságot, nagyobb biztonságérzetet kölcsönöz számukra. Aki először ült lóra, bizonyára érezte, milyen furcsa, ismeretlen, esetleg félelemérzés tölti el az alatta levő élőlény, a ló mozgására, amíg meg nem szokja és azt természetesnek is veszi. A lovas lóháton két-három méter magasról nézi a világot, messzebbre ellát, szélesebb lesz a látóköre, nagyobb területet tud bejárni, gyorsabban, mint gyalog. Tudja, hogy lova odamegy, ahová ő akarja, azután az eléje kerülő akadályok leküzdése, átugratása után ehhez még bizonyos bátorság, merészség is hozzájárul, a sikerélmény! Ha végül szembekerül egy gyalog ellenféllel, már fölényét is érzi.

Ezek a lovaglásból, lovas életből eredő tulajdonságok egészen a második világháború végéig fennálltak a lovas fegyvernemeknél, tapasztalható volt a huszárok harci magatartásában, akik később, lóról szállva, a legnehezebb hadi helyzetekben is, a mostoha időjárási viszonyok között is kiválóan megállták a helyüket. Ezt számtalan sok példa bizonyítja.

A lovasnépek személyi állományának a gyalogos népek fölényi harci fölénye, a kiváló harcmodjuk mellett, ebből a lovaglásból eredő erő többszörösítéséből is táplálkozott.

Milyen volt a honfoglaló magyar harcos, mint ember? A kegyetlen embertelenség távol állt tőle, távolabb, mint pl. a 8000 harcost megvakított „bolgár-ölő”-nek nevezett bizánci császártól és népétől, vagy a magukat megadó magyar katonákat legyilkoló I. Ottó császártól Augsburgnál, ha az úgynevezett „gyászmagyarok” megcsonkítására, a rómaiak keresztre feszítési módjára gondolunk, nem is beszélve a XX. század rettenetes rémtetteiről!

Tudjuk, hogy a lovasnépek, köztük a magyarok nem gyilkolták meg a magukat megadó ellenfeleiket, pl. a hazai szlávokat sem. Kellett a munkaerő is, igaz, de még a harcosok közé is befogadták később az idegeneket. A magyar „befogadó-nép” volt, mai szóval élve.

A magyar népnek azok a tulajdonságai, amelyek Jókai, Gárdonyi, Móra, Arany János, Petőfi, Ady, Szabó Dezső, Németh László, Bibó István írásaiból kitűnnek, szerintem javarészt a honfoglaló magyarokban is megvoltak.

A honfoglaló magyaroktól minden emberi érzést megtagadó, gyűlölködő krónikáiról írásaiból is kiderül, hogy kénytelenek elismerni a magyar harcosok katonai, testi és erkölcsi kiválóságát. Ha figyelemmel olvassuk a keleti írásokat, a magyarok civilizáltsága és művészi igénye is kifejezésre jut bennük.

A háborús viszonyok között, ahol élet-halál kérdése forgott kockán, természetesen harcolt ellenfeleivel a magyar harcos is, védte a saját életét, de itt se volt rosszabb a többiekénél, se vérszomjasabb, se kegyetlenebb.

A honfoglalók derűsebb képét is megismerhetjük. Heribald galleni szerzetes leírásából a jókedvű, vidám, kissé hetyke, táncoló, daloló, tréfás legények hiteles rajza tűnik elénk. Heribald, akit társai igazmondása miatt kissé félkegyelműnek tartottak, mikor megkérdezték tőle, hogy milyenek voltak a magyarok, így válaszolt: „Nem emlékszem vidámabb emberekre kolostorunkban”.

Az egykori források is ismertetik véleményüket a magyar harcosok tulajdonságairól. VI. (Bölcs) Leó a haderő emberanyagának ismertetésében igen részletes és hiteles adatokat szolgáltatott, amikor közölte, hogy ezeket az értesítéseket „meglehetős tapasztalatokból tanultuk meg, mikor szövetségesként használtuk fel őket a bolgárokkal szemben”. Ugyanis a magyarokhoz küldött követség és a velük harcoló görög tisztek tagjaitól is vette tájékozódását.

Már hivatkoztam arra a véleményére is, hogy „férfiakban gazdag és szabad ez a nép, s egyéb pompát és bőséget mellőzvé, csupán arra van gondja, hogy vitézül viselkedjek a maga ellenségeivel szemben”, amivel harci szellemüket ismerte el.

Liudprand cremonai érsek elfogult és irányzatos szellemű írásából is kitűnik a törhetetlen harci szellem, bár ő ezt mint elítélendő tulajdonságot igyekszik feltüntetni: „Nem láthat az ember oly szomszédhozót, aki hevesebben vágya egy ital hűsítő vízre, mint amennyire ez a kegyetlen nép áhítja a csata napját, ugyanis a harcon kívül semmi másban nem leli kedvét”. Liudprand is azok között van, akik szerint „hogy még jobban rettegjenek tőlük, ittak a legyilkoltak véréből” az ő jelzője szerint a magyarok népe „felettébb gyalázatos”, másutt „a magyarok öldöklést szomjazó, s harcra áhító serege” – a szöveg. Itt kell megemlítenem, hogy mindezzel az Antapodosis – görögül: Bosszú-t jelentő című könyvében Berengár itáliai király udvarából való eltávolítása miatt akart bosszút állni, s

mivel a magyarok szövetségesei voltak Berengárnak, rajtuk is ütni akart. Ennyit a hiteléül.

Bár azt még meg kell róla állapítani, hogy mindemellett sok eredeti hírt, adatot is közölt.

Regino prümi érsek Chronicon című évkönyvében hasonlóan, más forrásokból és másokról szóló leírásokat aggat a magyarokra, mint pl. „a magyarok féktelen és minden fenevadnál kegyetlenebb népe”, ami tulajdonképpen utólagos betoldás – állapítja meg Györffy György is. Viszont ugyanő írja le róluk, hogy „Nincs a lopásnál súlyosabb bűn náluk” majd tovább: „Nem törekszenek úgy az arany és az ezüst után, mint a többi halandó”, vagy „A fáradalmakban és a harcokban kemények, testi erejük roppant nagy.” Ő volt az, aki a magyarokkal feldarabolhatta ugyan az ellenség szívét és megettette velük, de mint a forrásgyűjtemény is megállapítja, ez a rendkívül kedvezőtlen megítélésük nem tapasztalásból származott, hanem középkori mendemondákból, közhelyekből.

A hadrafoghatóság szempontjából a szellemiek mellett igen fontos a harcos testi állapota, edzettsége és állóképessége is. A korabeli magyar katonát így látta az idegen: „.../a fáradalmakat, nehézségeket derekasan tűri, dacol a hőséggel és a faggal és a szükségeseiben való egyéb nélkülözéssel, lévén nomád nép”.

A magyarok tetszetős megjelenését írja le Gardézi: „Ezek a magyarok szemrevaló és szép külsejű emberek. Ruhájuk brokát, fegyvereik ezüsttel vannak kiverve és gyönggyel berakottak”. Fegyvereik díszítését a régészeti leletek is bőségesen igazolják, ami szépérzéküket és fejlett művészi igényüket bizonyítja.

”.../félelmetesek. Az összes körülöttük lakó pogányokkal háborúskodnak, és a magyarok szoktak győztesek lenni” – így jellemzi őket az arab földrajzi mű a Hudúd al-Álam.

Marvasi szerint „.../szemrevaló és szép külsejű emberek és nagy testűek. Vagyonosak és szembetűnően gazdagok, amit kereskedelmüknek köszönhetnek”.

Al-Maszúdi írásában a magyarok „Részben nomádok és részben letelepültek. Véderejük nagy és igen harciasak”.

Amikor a nyugati germánok és egyebek torzonborz szakállat viseltek, a „vad” magyarok borotválkoztak. Az arab földrajztudós, Jákut kérdésére így válaszolt: „Azok, akik közülünk katonáskodnak, borotválkoznak/.../”. Ám nemcsak szakállukat, de a fejüket is kopaszra borotválták, mint ezt Theotmár salzburgi érsek a pápához (IX. János) intézett levelében megírta. Ahogy Regino is közölte: „.../szívük nem hajlik semmiféle könyörületre. A hajukat egészen a bőrig levágják késsel”. Az összefüggés nem érthető éppen, de lehet, hogy a fordítás a hibás. Különben a borotválkozás nyilván egészségügyi okokból történt – az esetleges divat mellett –, nehogy a háborúban elősdiit szedjenek össze.

Összefoglalva, a hivatkozott tíz forrás (1 görög, 4 latin és 5 arab) – többről ilyen vonatkozásban nincs tudomásom – 11 dicsérő jelzője és megállapítása mellett 5 gyűlölködő, valótlan vádaskodást tartalmaz, de még ezek mellett is kénytelen elismerő véleményeket nyilvánítani. A célzatos képtelenségeket a váratlan veszéllyel szemben tehetetlen, félelemből fakadó gyűlölet eltúlzott kifejezésének tekinthetjük. Tankönyveink az 1241-es tatárjárás mongoljait is hasonlóan „kutyafejű” tatároknak nevezték.

A felsorolt normálisan jellemző, valószínűleg megvolt tulajdonságok elének állítják a honfoglaló magyarok harcos férfinépének hiteles képét. Ezek a harcra kész, bátor, edzett, kiváló magyar katonák minden nehézségen felülemelkedve, sikeresen vívták meg népük sorsdöntő nagy csatáit, s vitték diadalra a honfoglalás nagy művét. Ehhez a kimagasló teljesítményhez ilyen férfiakra volt szükség!

A MAGYAR LOVAS HADERŐ A IX. SZÁZAD EURÓPÁJÁBAN

A magyarság helyére, helyzetére vonatkozóan megállapítható, hogy a nép ismert önálló története azzal kezdődött a 830-as években, hogy a kazár birodalommal való, közel három évszázadon át tartó együttműködés, alárendelés vagy gyengülő szövetségi viszony után különváltak, majd a Meotisz, Volga, Don körüli területről, az attól nyugatra eső folyóközbe, valószínűleg a Don és a Dnyeszter, Al-Duna közötti területre költöztek át. A változást több ok idézte elő. Elsősorban a kazár birodalomban dúló belső polgárháború, másodsorban törékvésük az újonnan szervezett törzsszövetségi államuk önállóságának a kialakítására és, végül harmadszor a keletről fenyegető nomád támadások fennálló veszélye.

A kazár szövetség idején is meglevő önálló hadi szervezetükkel sikeresen vettek részt a kazárok arabok elleni védelmi háborúiban. A nép és vezetője hadi sikereinek és érdemeinek elismerése szól a következő szövegből, mely fényt vet a magyar-kazár kapcsolatokra: „/.../ minden háborújukban együtt harcolnak a kazárokkal. Kazária fejedelme, a kagán vitézségükért és szövetségükért nemes kazár nőt adott feleségül a türkök első vajdájának, /.../ vitézségének nagy híre és nemzetsége fénye miatt”. Ez mindenesetre bizonyítéka a kazár-magyar – és sikeres! – katonai együttműködésnek.

A kazár birodalomból való kiválásuk után is megtartották a jószomszédi viszonyt a környező népekkel, mint azt Al-Maszúdi a Murug al-Dahab c. munkájában lejegyezte: „Békében élnek a kazár királlyal és ugyanúgy az alán fejedelmével is. Területeik a kazárok országával határosak”. Ez a megállapítás nyilvánvalóan a honfoglalás előtti és a kazároktól való elválás utáni időszakra vonatkozik, mivel később területeik nem voltak határosak Kazáriával.

Ennek az állításnak némileg ellent mondani látszik Ibn Ruszta más forrásból, hallomásból vett következő idézete: „Azt mondják, hogy a kazárok régebben körülsáncolták magukat a magyarok és az országukkal szomszédos más népek ellen”. Ugyanis 838-ban a kazár fejedelem kérésére Theophilos (829-842) bizánci császár a Don alsó folyása mentén, a keleti oldalon, a határon megépítette Sarkel várát. Mindez azonban még nem bizonyítja, hogy a kazárok és magyarok között katonai összeütközésre került volna sor, ilyenről egyetlen adat sincs. Sarkel építése a kazár fejedelem részéről természetes önvédelmi tevékenység volt a harcias és jelentős katonai erőt képviselő magyarok kiválása után. De ez nem jelenti azt, hogy háborúskodtak volna. A hallomásból vett hír más szomszéd népekről is beszél. Tehát Sarkel várát nemcsak a magyarok ellen építették.

Ha ez az adat megfelel a valóságnak, akkor az azt is mutatja, hogy a magyaroknak olyan félelmes katonai erejük volt már akkor, amellyel szemben a kazár birodalomnak a doni határ mentén komoly erőrendszert kellett építenie.

Területüket, mely kb. 360.000 km² volt, (100 x 100 farszakh) délről a Fekete-tenger határolta. Nyugaton az Al-Dunától a Keleti-Kárpátok vonaláig terjedő Bolgáriával egészen a 895. évi háborújukig békés, sőt szövetségi viszonyban is voltak. Északra, a szláv törzsek felé más a helyzet. Öt arab forrásból értesülhetünk róla, hogy ezekkel télen-nyáron, állandóan ellenséges viszonyban vannak, élelmiszer-adókat vetnek ki rájuk, foglyokat szednek közülük és a fekete-tengeri kikötőkben, Bizáncban eladják őket. Az öt arab forrás Dzszaháni a X. században írt munkájának hagyománya, így egy forrásnak vehető, melyet az utód-írók különböző módon kiszínezve szerkesztettek meg.

Északi határukon ez az ellenséges helyzet a háborús viszonyokkal velejáró erőszakos cselekményeket idézte elő. Az orosz-szláv hatalmi, szervezeti és határviszonyok rendezetlensége ebben a korban, határvillongások, legelőterületek miatti összetűzések, esetleg az ellenfél kihívásai (provokáció), támadó fellépése, a közeli fegyveres csoportok zsákmány- és fogolyszerzési visszaélései következtében történhetek. Viszont feltehető az is, hogy a határmenti katonai felderítés, a határvédelem, a határbiztosítás közben előforduló helyi beszerzések, rekvirálások ügyét el is túlozták, s azok a polgári felfogás szerint zsákmányolásnak, rablásnak vehetők.

A tulajdonukat különben jogosan védő fegyveres polgári személyeket (mai nevükön partizánokat) minden hadsereg, a mai napig is a legkegyetlenebb megtorlással bünteti, végezteti ki, vagy viszi fogságba. Ez az eset állhatott elő a IX. századbéli viszonyok közt. Az is ismeretes, hogy ezzel a szláv-orosz népességgel a kazár, normann és kijevi szláv előkelők is ugyanezt tették, rabszolga-vadászat, sarcolás, zsákmányolás, adóztatások formájában.

„Állandóan legyőzik azokat a szlávokat, akik közel laknak hozzájuk.” „Állandóan portyára mennek a szlávok ellen. A magyaroktól a szlávokig tíznapi járóföldnyi út van. A szlávok határvidékeihez közel egy város van/.../”, „Az összes, körülöttük lakó pogányokkal háborúskodnak, és a magyarok szoktak a győztesek lenni”. Ezekből a szövegekből arra lehet következtetni, hogy mint harcos, lovas nép, a magyarok is lovas felderítő, határbiztosító tevékenységet fejtettek ki, a legkevésbé védhető, északi, szláv határuk mentén. Ez a határbiztosítás állandóan tartott, a „hozzájuk legközelebb lakók” nyilván a határ mentén laktak, ezek tíz menetnapnyi távolságra voltak, és a „határvidékekről” is szó esett.

Ezekben az esetekben tehát semmiképpen csak kegyetlen, ismétlődő rabló betörésekről lehet szó, hanem katonai felderítő, biztosító tevékenységekről, melyeket nem hozzáértők írtak le és nem hadtörténeti szempontból értékelték eddig. Végeredményben leszögezhető, hogy a magyar törzsszövetségnek a IX. században az északi határa mentén valószínűleg szervezett katonai határvédelme volt. A folyók mentén húzódó nyugati és keleti határokon elegendő volt valószínűleg az ugyancsak felállított határvédelmi figyelő- és járőrszolgálat, kisebb erőkkel, állandó figyelőhelyekkel, vagy a szálláskörletek biztosító erőinek a be-

vonásával. A tengerparton is hasonló volt a helyzet. Úgy gondolom, hogy ezek a megállapítások semmiképp sem erőltetett magyarázkodások.

Mint szomszédos néppel, a besenyőkkel való határ menti kérdések IX. századbeli viszonyáról lehetne még szó. Miután azonban a magyar könnyűlovasság kialakulására a besenyőknek semmilyen befolyása nem lehetett, így ezzel itt most nem foglalkozom. A honfoglalásról szóló tanulmányban keritek sort a besenyő-kérdésre.

A MAGYAR LOVASSÁG LÉTSZÁMA ÉS „HARCI SZELLEME”

Az embertan adatai után vizsgáljuk meg a korabeli népességszám kérdését. A nép lélekszámának megállapítása azért jelentős hadtörténelmi szempontból, mert belőle lehet következtetni a nép által kiállítható katoná-mennyiségre, arra az erőre, amely az előtte álló, rendkívül nagy jelentőségű, nemzetpolitikai célok megvalósítására alkalmas.

Végiggondolva a megelőző időszak történéseit, ezen a területen, bizonyosra vehető, hogy a magyar törzsszövetség népességszáma a 830-as években kevesebb volt, mint a IX. század előtt. Ugyanis az előző VI. század közepe és a IX. század első fele közé eső időszakban, de inkább 750 előtt, valószínűleg a kazárokkal való együttélés idején, létszámvesztés érte a magyarságot. Bizánci forrás szerint, ugyan nem bizonyítható időpontban és helyen, de egy keletről jött, állítólag besenyő támadás hatására egy számbelileg meg nem határozható magyar népcsoport különvált és dél-keletre, a Kaukázuson túlra, Perzsia határvidékére költözött.

Ugyanakkor a nép többsége nyugatra vándorolt, meg nem határozható helyre, talán Lebédiába vagy Etelközbe. Egy kisebb, harmadik csoportjuk pedig, egyes feltevések szerint, ekkor távozott észak felé, a Volga-Káma vidékére, Baszkíriába.

A délre távozott, s görögül „sabartoi asphaloi”-nak, „rendíthetetlen szabirnak” nevezett népcsoportról VI-VIII. századi szír források Örményország, Perzsia és Bizánc határvidékén tesznek említést. Kaukázus egyes körzeteihez szabir hagyományok kötődnek. Ezekkel a népcsoportokkal a Kárpát-medencéből még kapcsolatokat tartottak fenn a magyarok. Ez a kapcsolattartás „kétségtelen bizonyítéka az etnikai összefüggés tudatának” – állapította meg Szűcs Jenő.

A közös nyelv, a közös származás tudata, a közös hagyományok a nép haderójét is ezért tudták szellemi erővel telíteni. Ez volt egyik feltétele annak, hogy a haderő más nyelvű rétegeit is az egységes nyelvű magyarok mellé állították. Ezt erősítették természetesen a közös hadi sikerek. A töretlen harci szellem, a közös nyelv, mint összekötő kapocs, majd a közös keresztény vallás felvétele, az ősi fejedelmi család kiváló tagjainak vezetése olyan egységet adott később is a magyarságnak, hogy hadereje a legnagyobb katonai megpróbáltatások után is mindig újra talpra állt, sőt visszaütésre is képes volt.

A magyar nyelvű, tehát magyar néprétegek túlsúlya a törzsszövetségen, majd az ország népein belül egyik fontos tényezője is volt annak, hogy miért nem fosz-

lott szét a magyar hatalom, miért nem tűnt el a magyar nép az avarokhoz és hunokhoz hasonlóan a későbbi évszázadok legsúlyosabb csapásai alatt sem.

Az előző századokban is számolnunk kell még a magyarság előnépeinek más létszám-csökkenésével. A népvándorlás országútja, a dél-orosz sztyeppe-vidék közelében élő egyes csoportjaikat, vagy azok harcos részeit a hunok, avarok nagy nyugati előretörése ellenállhatatlanul magával sodorhatta.

„Aligha vitatható, hogy a kialakuló, vagy már kialakult magyarság beletartozott a hun birodalomba, s ennek emlékét őrzi fejedelmi családunk hun hagyománya és a székelységnél is szívósan élő származástudat” – szögezi le László Gyula.

A rendelkezésre álló forrásokból a népesség és a haderő létszámára két adat olvasható ki.

Az egyik: a közismert húszezer lovas, Dzsaaháni, Ibn Ruszta, Gardézi, Marvazi adata.

„Főnökük 20 ezer lovassal vonul ki” – írták, amiből százezer családra és megközelítőleg ötszázezer főnyi lakosságra következtetnek.

Általában ezt az adatot fogadják el és veszik alapul általánosan a IX. századbeli magyar törzsszövetség népessége és haderejének létszámára vonatkozóan.

Ez a számítás a népességre vonatkozóan elvileg elfogadható (20-100-500), általában ez a hivatalosan bevett létszám-értékelés. Viszont a teljes törzsszövetségi haderő létszámára a húszezer lovas már erősen kétséges. Úgy vagyunk vele, mint a legtöbb írásos forrással. A leírt esemény még csak elfogadható, de a keltezés a számadat már erősen viszonylagos.

Ez a húszezer létszám megfelel olyan vonatkozásban, mint a források szövege mondja, hogy „a főnökük 20 ezer lovassal vonul ki”, ami úgy is értelmezhető, hogy a katonai főparancsnok, a gyula-fejedelem közvetlen rendelkezésű, állandóan fegyverben álló, azonnal mozgatható és alkalmazható katonai erőt határozza meg, amelybe a közvetlen katonai kíséret és a testőrség is beletartozik. Ez lehet az a készenlétben álló haderő, amely a törzsszövetség népének biztonságára szolgál minden váratlan veszéllyel szemben, amíg, szükség esetén, a nép többi, hadra fogható része is fegyverbe lép. Egyben ez az erő szolgálhat a törzsszövetség belső rendjének fenntartására is.

A katonai kíséret meglétének feltevését alátámasztja Hudúd al-Álam erre vonatkozó meghatározása: „Ennek az országnak 20 ezer férfia van, akik a királlyal lovagolnak ki”. Tehát nemcsak háború, harc esetén állnak rendelkezésre, hanem más esetekben is, „vele lovagolnak ki.” Ezzel biztosítják is személyét és a méltóságának, rangjának megfelelő díszkíséretet.

Egy másik forrás, Sukrallah így írja: „/.../a törökök közül valók /.../Bárhova utaznak, együtt utaznak ingóságaikkal, sátrukkal, (az uralkodó) kíséretével, az uralkodó udvarával és az állatokkal”.

A haderő létszám megállapításánál figyelembe kell vennünk, hogy a lakosság számából következtethető katonai létszám aránya a lovas népeknél lényegesen eltér a letelepült, gyalog közlekedő, földműves vagy városi népektől. Míg az utóbbiaknál sokkal kevesebb a fegyveresek főleg gyalogharcosok száma, addig a nagyállattartó, nomád, vagy félnomád népeknél hatalmas állatállományuk

tartására, legeltetésére, terelésére, vadállatoktól és rablóktól való megvédésére igen nagyszámú, lovas-egyveres pásztorokra van szükség. A nagy kiterjedésű, főleg sík területeken minden férfi, nő, sőt a gyermekek is lóháton járnak, közlekednek, ami a nagy távolságok, szállásváltások miatt elkerülhetetlen.

Az egyéni- és közbiztonság is megkövetelte a nagy szabad pusztákon, hogy minden személy fegyvert hordjon magánál. Ez végső soron azt jelenti, hogy a törzsszövetség minden tagja, ha kell, még a nők is fegyvert ragadnak és harcos módon küzdenek.

Feltehető, hogy mint a többi ősi, lovasnépeknél, a magyar nők se maradtak bátorság dolgában a férfiak mögött, hiszen kiskoruktól fogva állandóan nyeregben voltak, lóháton éltek, sőt vadásztak, használták fegyvereiket is. Regino prümi apát a szkítákról vett híradását a magyarokra vonatkoztatva – és valószínűleg nem ok nélkül – így tette szavát: „/.../ a férfiak vitézsége semmivel se fényesebb, mint az asszonyoké/.../ a férfiak és a nők tetteit vizsgálva teljességgel bizonytalan, hogy melyik nem volt náluk a kiválóbb”. Az ókori görögök írói (Homérosz, Hérodotosz, stb.) az addig ismeretlen lovasokat félig ember- félig ló alakjában képzeltek el, a lovas nőket pedig a misztikus-mitikus amazonok harcias megjelenésében tisztelték. És valószínűleg nem hiába!

A realitáshoz visszatérve, a férfi népesség kb. a 18. életévtől egészen az 50-60. évig, ahogy a mai nomád népeknél is van, az életmódban, az időjárás viszonyaitól megvédődve, az állandó lovaglásban, nagy távolságok megtételeiben, a legeltetések, vadászatok során, a naponkénti gyakorlással a fegyverforgatásban, állandóan jó formában marad. Így a férfiak nagyobb számú igénybevételével, háborús időben a haderő húszezeres alaplétszáma a többszörösére is fölemelhető, 40-48.000 főre is megnövelhető. Mindenesetre ennyi fegyveressel számolhattak.

A törzsszövetség, 500.000 fő létszámát formálisan véve, egy törzsre (a 8 törzs) 62.500 fő, a 12.500 családra oszlik. Ez kiállíthat törzsenként 5-6.000, összesen 40-48.000 harcost, 2-3 családonként 1-2 férfi fegyverbe léptetését. Ezek persze csak merev szám adatok, de esetleg számíthatók.

Ezzel az egész fegyveres férfi létszámmal azonban még nem vettük igénybe, ezeken kívül maradtak még a további fegyveres pásztorok, szállás-, fejedelmi-, törzsfői-, nemzetségfői központok őrségei, határvédő, biztosító erők, felderítő osztagok, átkelési helyek védelmezői.

A törzsszövetség hadereje összlétszámának a 20.000 fő semmiképp se fogadható el. Ilyen csekély létszámú erővel még az etelközi hatalmas terület biztonságát se lehetett volna ellátni, nemhogy a nagy közép-európai hadászati felderítéseket (862-től 894-ig), a honfoglalás hadműveleteit, majd a nagy európai hadjáratokat.

A másik forrásadat a törzsszövetség létszámviszonyainál kevésbé használható, de röviden szólok róla: Madzsar Tarihi (A magyarok története) török forrás azt írja le, hogy „/.../ a 200.000 főnyi madzsar nép másodszor felkerekedett a Nagy Szyeppéről és a régebbi hazájába, Madzsarisztánba költözött, melynek megszállása után ott megtelepedett”. Történt pedig mindez a forrás szerint „a Hidzsraja után kb. 157 évvel”, ami a mohamedán időszámítás kezdete, 622. VII. 16. után $622 + 157 =$ a 779. évre vonatkozik.

Ez a 200.000-es adat semmiképp sem fogadható el a honfoglalás korára, se az ebből kiszámítható haderő létszámra. Itt a megadott időpont ejtethet gondolkodásra. Vajon nem a források keltezési hibája áll-e fönn itt is, és ez a költözés valamilyen korábbi népmozgást tüntet-e fel, esetleg a 670-es avar – onogur – magyar (?) népmozgást?

Kérdésünk szempontjából ez a török forrás nem ad megoldást, nem mozditja elő a magyar lovasnép, a magyar könnyűlovasság kialakulásának a kutatását, a tisztánlátást. Így tárgykörünkben nem használhatjuk.

A népességszám vizsgálatával kapcsolatban egy népességtudományi kérdés került előtérbe. Általában a IX. századbeli magyar népesség számáról igen sok, egymástól eltérő, változatos vélemény alakult ki.

Vizsgálódásunkat ezen a téren, mint általában az egész kérdéskörben is, a korabeli források mellett a leletek, ábrázolások felhasználásával, de főleg a későbbi ismeretes adatokból való visszakövetkeztetések módszerének az alkalmazásával végezhetjük el, mivel erről rendkívül kevés forrásadatunk van.

A népesedés számadataira a későbbi, ismert, részletesebb adatokból és ezekkel összefüggő, mértékadó tényezőkből lehet visszakövetkeztetni a magyarság IX. századbeli népesedési viszonyaira.

Györffy György Dzsaháni húszezeres adatára alapozva a honfoglaló magyarságot mintegy félmillió főre becsülte. Véleménye szerint a honfoglaló harcok vesztesége igen súlyos volt, elérte a százezer főt is. A Kárpát-medencében tehát csak mintegy négyszázezer magyar telepedett volna le, ami ha hozzávesszük az itt talált és általa kettőszázezerre becsült türk, avar, szláv népességet, összesen hatszázezerre emelkedett.

Kováts Zoltán, kiváló demográfusunk ezeket a számokat az új népesedési kutatásokra hivatkozva, a visszakövetkeztetés módszerével élve részben cáfolja. Következtetése alapjául a magyarság XV. század végi népesedési adatait veszi. Véleménye szerint a Mátyás király korabeli kincstári számadási adatok, s az adózó jobbágyporták számából következtetve a magyarság népessége ez időben nem 3,5-4 milliót tett ki, hanem egy millióval többet, 5-5 és fél milliót. Ez a létszám pedig a középkori átlagos 1-2 ezrelékes természetes szaporodás mellett a IX. század hatszázezeres lakosságából semmiképp se volt elérhető. A természetes szaporodás, a betelepítések és a nemzetiségi beszivárgások okozta növekedést, másrészt a háborúk, a tatárjárás és a közben fellépő nagyarányú járványok pusztításait is figyelembe véve, a demográfiai /népesedési/ számítások eredménye szerint a honfoglalók és az itt talált, többségében magyar nyelvű népesség száma elérte az 500-500.000 főt, így a X. század összmagyarsága az egymilliót.

Voltak egyéb létszámbecslések is, megemlíthető pl. Deér József, aki „a honfoglaló magyarok létszámát szolgálk és családjaik nélkül 200-300.000-re” becsülte, szerinte „ez a csekély létszám elegendő volt, hogy a honfoglalókat a IX. században gyéren lakott Kárpát-medence uralkodó etnikai elemévé tegye” – írta.

Markó Árpád, a kiváló Rákóczi-kutató elfogadja a húszezeres létszámmal, a lakosságot kétszázötvenezerre teszi. Ennél sokkal megfelelőbbnek tartható a Magyarországi hadtörténetének a meghatározása, eszerint a húszezer lovas mellett

szükség esetén a köznépi, harcos elemek, főként a fegyverviselő pásztorok lényegesen megemelhették ezt a létszámot; viszont a népesség létszámáról óvatossággal hallgat. „A magyar katonavitézségünk ezeréve” kötetben erről író szerző egyik létszámról se nyilatkozott. Padányi Viktor 350 - 400.000-re becsüli a magyarság lélekszámát, hozzátéve, hogy a 19 és 40. év közötti férfiak száma elérhette a 60-70 ezret.

Az bizonyos, hogy ezekben a létszám-kérdésekben csak becslésekre szorítkozhatunk.

A továbbiakban az ötszázezer fős népességszámot veszem alapul, ekörül van a legtöbb szakértői vélemény is.

A törzsszövetségi haderő részletes kérdései általában a legszorosabb kapcsolatban vannak a magyar törzsek, főleg a törzsszövetség kialakulásával.

A MAGYARSÁG KORAI LOVASKULTÚRÁJA

(Források az ősi magyar lótenyésztésről)

A bevezetőben már említettem, itt újból kiemelem és felhívom rá a figyelmet, hogy mennyire helytelen az az európai társadalomtudományokban elterjedt történeti értékeltetés, amely a középkori (ókori) népeket életformájuk alapján letelepedett, tehát felsőbbrendű, kultúrált és lovas-, lovasnomád, vagyis alacsonyabbrendű „barbár” osztályozásba sorolja. Ez a véleményezés jellemző a mai magyarországi történészek nagy részére is.

Helytelen lenne ugyanis minden keletről jött, vagy onnan származó kultúra, elmélet, civilizáció, vagy nép leosztályozása csak azért, mert más, mint a nyugat-európai. Hiszen onnan, Keletről származik a legősibb emberi művelődés, ott születtek a szellemi tudományok, a hitvilág, a civilizáció csodálatos értékei. És ezek közé kell sorolni a nagy lovas-, lovasnomád népek alkotásait, az ősi Mezopotámia, Kína, Perzsia, India hatásaival gazdag, magukkal hozott értékeket, kulturális, anyagi, művészi és sportvonalon.

A lovas népek világtörténeti szerepéből és hatásából csak az árnyoldalakat, a háborús pusztításokat látni és hangsúlyozni kissé eltúlozva olyan, mintha a görögök antik kultúráját pl. Nagy Sándor hadjáratainak perzsiái, vagy másutt elkövetett pusztításaiból, a római birodalom értékeit csak a légiók kontinentális méretű hadjáratai egyes kilengéseiből ítélnénk meg. Vagy vegyük a gyarmatosító népeket, spanyolokat, portugálokat, franciákat, angolokat, ezeknél is volt sok hasonlóság a területek megszerzésében, a népek elnyomásában. Végül is a németeket a két világháború hatalmas hadjáratai után nomád, barbár népnek ki nevezhetné tudományos színvonalon?

Éppen ilyen tudománytalan a letelepedett = civilizált és a lovas = barbár meghatározás. Ezek nem civilizációs fokot, hanem külön civilizációs formát alkotnak.

Felhívom a figyelmet Padányi Viktor: Dentu-Magyararia című munkájának I. fejezetére. Ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban számos, meggyőző, újszerű megállapítást tett.

A honfoglaló magyar népet például, mivel lóháton jött és lovaskultúrával rendelkezett, valamint új színeket, értékeket hozott Európába, barbárnak tartani és hirdetni tudománytalan és káros lenne.

Az ilyen felfogás ellen fel kell lépni és harcolni kell ellene, semmiképpen nem hirdetni.

Mi tartozik a lovaskultúra fogalomkörébe?

Mindaz, amit a ló, mint szállító és harci eszköz az emberi életforma kialakításában, a nem helyhez kötött, mozgó életmódban, vagy a viszonylagos helyváltoztatásokban szervezeti, személyi, anyagi, kulturális és civilizációs vonatkozásban előidézett.

A IX. és részben a X. században ez volt a földművelés fejlett formája mellett a honfoglaló magyar nép életformája is.

A lovaskultúra legfőbb tényezője természetesen a ló volt, vagyis a lótenyésztés, a lovaglás és a lovas harcmodor megteremtése, fenntartása és fejlesztése. Ide tartozik még a lónak a világ történetében betöltött szerepe, a könnyűlovasság kialakulásában pedig a magyarság és a ló kapcsolatainak a kialakulása.

A lóval azért tartom szükségesnek részletesen foglalkozni, mivel eléggé ismeretlenek történetének körülményei és csak a legutóbbi 15 évben sikerült a régészeknek szinte áttörésszerűen új módszereket találniuk az összegyűjtött hatalmas lócsont-anyag, egész Európára kiterjedően és eléggé egységes szempontok szerinti tudományos feldolgozására. Ezek a vizsgálatok a vad- és a háziasított formák megkülönböztetése terén fennálló nehézségeket leküzdve lehetővé teszik a ló történetének és háziasításának, magyarosabbán megszelídítésének jobb megismerését.

Miután így ma már jobban ismerjük a ló megszelídítésének helyét és folyamatát, a szelídítési központokat és a lovak főleg Kelet-Európában történt elterjedését, közelebb kerülhetünk vizsgálatunk tárgyához, hogy hol, hogyan és mikor alakult ki a magyar lovas kultúra.

A ló a szívünkhöz is legközelebb álló háziállat, a kutyával együtt, amelynek a legszorosabb kapcsolata volt és van még ma is az emberrel.

A ló a történelem kezdetén átalakította az emberi fejlődés menetét, mint gyors szállító és hadieszköz. Előbb harci kocsival száguldó „új csodafegyver” lett a maga korában, majd a lovassal a hátán birodalmakat megdöntő és nagyhatalmakat teremtő erő, míg végül ma már csak szabadidőt szórakoztatással eltöltő és sportcélra szolgál, de ennél még ma is több: segítő bajtárs, és nem élettelen sporttárgy csupán, hanem ennél másabb, lovasával együtt dolgozó, küzdő, valódi sporttárs.

A ló legelső őse, tudományos megállapítások szerint a róka nagyságú, talpon járó, négyujjú ún. Eohippus volt, amely rendkívül jelentős fejlődésen ment át, amíg végül, kb. egymillió évvel ezelőtt, mint a mai háziló őse jelent meg az Equus caballus.

Ekkor, ezidőben csoportosan éltek még nagy és középtermű lovak, majd ezekből a középterműek maradtak meg, míg végül a jégkorszak pusztításait csak egyetlen lófajta élte túl, az Equus ferus Boddaert, amely azután hatalmas területeket népesített be egész Euráziában, kivéve a legészakibb és legdélibb részeket.

Ez a lófajta végül két alfajra oszlott, tarpánra (*Equus ferus Gmelini*) és a takira (*Equus ferus Przewalski*). Mindkét lófajta a mai lovakhoz képest alacsonyabb, a tarpán kicsi, de erős testfelépítésű, rövid fejű, lapos homlokú, korsorrú. Ez az állat a XIX. század végén Ukrajnában kipusztult. A másik, a taki valamivel magasabb a tarpánnál, kb. 120-140 cm marmagasságú, zömök, nagyfejű, erős, rövid nyakú. Mindkét lófajta felálló sörényű, farkuk, fejük, lábuk is sötét színű. A taki kis számban még szabadon él állítólag Mongólia környékén.

Európa más vidékein is voltak lófajok, de kisebb számuk miatt nehezen megállapíthatók. Egyes angol vélemények még két másik lófajtát is megneveznek, a kihalt erdei lovat és az északkelet-szibériai tundralovat. Ezek azonban nem voltak a lovak fejlődésére hatással.

Az ember és ló viszonyának kezdeti a múltak homályába vesznek. Első ábrázolt jelei az ősi barlangrajzokban fedezhetők fel, amelyeket a homo sapiens ősei karcoltak, rajzoltak, festettek a számukra menedéket nyújtó barlangok falára. Ilyen állatrajzok Nyugat-Európában és Szibériában találhatók kb. a Kr. e. 100.000-től a Kr. e. 60.000-ig tartó időszakban lezajló utolsó őskori eljegesedés idejéből, s a magdaléni-, aurignaci-kultúra ősemberétől származnak. Ezek olyan állatokat ábrázolnak, köztük a lovat, amelyeknek az ember önfenntartása szempontjából elsődleges jelentőségük volt.

Az ember és a ló első találkozása a vadász és az elejtendő vad találkozása volt, mint a többi állatoknál. Házasítása a zsákmányolt fiatalabb lovak, a csikók foglyul ejtése és emberhez szoktatása révén képzelhető el.

Az ember hamar felismerhette, hogy húsánál jóval értékesebb a ló gyors mozgása. Ennek felhasználásával gyökeresen megváltozott az emberi élet. A gyalog kis kiterjedésben és lassan mozgó ember 50-60 km napi távolság gyors legyőzésére is képessé vált. Eltűzöttnek találok a hivatkozott könyvnek azt az állítását, hogy az ember mozgása a ló segítségével napi 150-160 km távolságra is megnőtt. Tapasztalatból tudom, hogy ez gyakorlatilag nem megoldható. Olyan távlovagláson vettem részt, ahol egyfolytában 120 km-t kellett vágásban megtenni. És hasonló távolság után 1941. július 12-én a 3./2. huszárszázadom mint felderítő osztag a Dnyeszteren túl Zwanczyk irányában hajtott végre menetet és a cél előtt kb. 20 km-re a 300-ból kb. 30-40-et lehetett kiválogatni, mert a lovak olyan fáradtak voltak, hogy az utolsó átnyergeléskor egyszerűen lefeküdtek a földre. Igaz, hogy már egy hete erőltetett menetet hajtottunk végre. Az előbbi példa pedig egy egyéni verseny volt. A lónak is megvan a teljesítőképeségi határa. Egyszer-egyszer lehet nagy távolságokat megkövetelni, de folyamatosan nem, mert a lovak tönkremennek.

A ló megszelídítéséről, jelenlegi ismereteink szerint, a legkorábbi adatunk a Kr. előtti 4. évezredből való. Lócsont- és agancsból készített zablapálca-leletek alapján Dél-Ukrajnában, a Dnyepertől nyugatra, Kremjencsug közelében Dereivka és Kazahsztánban egy Botaj nevű hely nevezhető meg a ló legkorábbi házasítási helye gyanánt. Viszont közvetlenül ezután, még a Kr. e. 4. évezred végén már számos más helyre is eljutottak a lovak. Így nyugat felé Moldáviába, a Havasalföldre, a Kárpát-medencébe, Horvátország területére, keleten a Kaukázusba, Kelet-Anatoliába és Perzsiába is. Európa nyugati részét a Kr. e. 3. évezred

második felében értek el a lovak. Mezopotámiába, Közel-Keletre is ekkor jutottak. Kr. e. 1900 után Görögországban is nagyarányú lótenyésztés indult meg, de ez később lehanyatlott.

Ukrajnától keletre, a Tien-sanig és Mongóliáig terjedő füves sztyeppék területén kóborló kisebb ménesek, nagyobb lócsapatok megszelídítéséről nincsenek adataink, pedig itt a nagy lovasnépek ősi hazájában bizonyára sor került, nem is akárhogy, a lovak felhasználására.

A lovaglás kezdeti időpontját az általános nézetek a Kr. e. 1. évezredre teszik, a nagy lovashadseregek Közép-Ázsiából kiindulva pedig már ezután 500 évvel megkezdtek hódító útjaikat. A „lovaglás őstörténete” című tanulmány pedig forradalmi elméletként azt közölte, hogy a lovaglás egyidejű a ló megszelídítésével, azaz hatezer éves!

A feltevés azon alapszik, hogy a dereivkai ősló előzáfogán zabla okozta fogkopás nyomait találták meg, s ezt röntgen-fluoroszkopos felvételekkel is rögzítették. Ez úgy fordulhat elő, hogy felkantározásnál a zabla nem mindig kerül oda a helyére, a nyelvére és a fognyélre felfeküdve, a metszőfogak és az előzáfogak közötti foghíjas részbe illeszkedve, mert a ló a nyelvét felemelve és hátrahúzva a zablát átrakja az első előzáfogakra, hogy az ne tolódjon fájdalmat okozva az érzékeny pofarészbe. A hatalmas erő a csúszkálás közben jellegzetesen lekoptatja a fogakat. A szerzők ebből a nyomból következtettek arra, hogy a dereivkai őslóval tenyésztésével egyidőben kezdték lovagolni, s ezért került a szájába a zabla, s mivel a kocsit csak 500 évvel később kezdték használni, ebből következik, hogy lovagoltak, s nem lehetett előbb kocsiba fogva.

Azon lehet vitázni, hogy a megszelídített lovat előbb használták-e lovaglásra vagy kocsiba fogva, az viszont történelmi tény, hogy hadihasználatra előbb harci kocsiba fogva jelent meg a ló és csak azután lovas alatt. Mint a legtöbb találmánynál történt, a lovat is előbb alkalmazták harceszközként és csak később fedezték föl az állati energiájából eredő, békés felhasználása lehetőségét.

Az évezredek során a világhatalmi küzdelmekben sokszor döntő tényezőként vettek részt a lovak milliói, s ezt a szerepüket meg is tartották az emberiség történetének következő ötezer évében is.

Meglehetősen hosszú idő telt el addig, amíg a ló harci felhasználásának a módja déli irányban, a Közel-Keletre is áterjedt. Amikor a lovak Kr. e. 2200-2000 között itt megjelentek, azt a szerepet vették át, amit előttük a szamar-vadszamar hibridje töltött be: befogták őket a harci kocsikba. Az erőteljesebb, gyorsabb lovakkal az irányítás új módszere, a zabla bevezetésével tökéletesedtek a harci szekerek.

Az ókor egyik legnagyobb csatájában, az Orontes folyó melletti Quadesnél Kr. e. 1296-ban Muwattalis hettita király könnyűlovas harci kocsis csapataival hatalmas küzdelmet vívott II. Ramses egyiptomi fáraó seregével. A hettiták sikereit az teszi érthetővé, hogy számukra a lóidomítás első tankönyvét Kr. e. 1440 táján írta kb. ezer sor terjedelemben, égetett agyagtáblákra a hurrita nemzeti-ségű Kikkuli.

A lovas harci kocsis alkalmazás szerintem azért előzte meg a lovas harcos felhasználását, mert hámba, kocsiba fogni a lovat sokkal könnyebb, mint belova-

golni és hozzá a lovast is megtanítani lovaglásra és a lovas harcra, amihez előbb szükség volt jó nyeret szerkeszteni és hozzá a kengyelt is kitalálni.

A lovas harci kocsikat használó ókori népek, szumírok, asszírok, egyiptomiak, hettiták, perzsák, görögök, rómaiak évezredek harcai után és közben a lovaskultúra és abban a lótenyésztés igazi nagy fellendülése a lovasnépekkel, a szkíták és a népvándorlás többi lovas-nomád népeinél következett be. Nyugaton a kelták voltak jeles lótenyésztők. A vaskorban az ő lovaik voltak az uralkodó lófajták Európában, a Béctől Velencéig húzódó határvonaltól nyugatra. Ezek a lovak azonban a 126-127 cm marmagasságukkal alacsonyabbak voltak a szkíta lovaknál. A nyugat-európai lovas hagyományok a keltáktól származnak.

Ugyanakkor, a vaskorban hatalmas új lovashullám hatolt be Közép-Európába. A Kárpát-medencéig benyomult szkíták nagy mennyiségű, kiváló sztyepei lovat hoztak magukkal, amelyből jutott még Ausztria és Itália területére is. A Velence körüli venétek a Kárpát-medencében vásárolták a szkíta lovakat, melyek híres versenylovakként váltak közismertté.

Az európai háziló-fajták kialakulását a keleti lovasnépek lovai alapozták meg tehát, a következő nagy befolyást lótenyésztésükre az arab, végül az angol telivér lovak jelentették.

A szkíta ló a rendkívül sok csontleletből, de művészeti és más tárgyakról is jól ismert. Talán legszebb ábrázolása a kubáni csertomliki kurgán (arany-ezüst ötvözetű) elektron vázáján látható, mely a Kr. e. IV. századból származik.

A persepolisi (Irán) Padana palota kő domborművein ajándéklovakat vezető szkíták ábrázolásából is jól látható az emberek melléig érő szkíta lovak marjának a magassága, ami megegyezik kb. a régészeti méretek 130-135 cm-es adataival.

A szkíta lovak pompás, nemes állatok voltak, leginkább a mai arab telivérekhez hasonlítottak. Megjelenésük: kicsi fej, homorú profil, zászlós faroktartással. Ami eltérő volt ettől, az a vaskos nyak és törzs volt. A lovak külső tulajdonságai közül és a történelemből ismert nagy menetteljesítményeiből következtethetünk a szkíták magas fokú lótenyésztésére. Tervszerűségüket is bizonyítja a lótenyésztésben az a gyakorlat, hogy ménlovaikat ivartalanították, a lovak elkorcsosulásának elkerülése céljából, és csak a kiválasztott kiváló tenyészméneket hagyták meg. Harci lónak a paripa a legkiválóbb, mert a ménnél sok esetben nyugodtabb, a kancáknál temperamentumosabb. A him egyedre jellemző erősebb és ideálisabb testfelépítéssel rendelkezik. Rejtőzködésnél az idegen lovak közeledésekor is nyugodt marad, nem hívja fel magára a figyelmet. Nem sárlik, tehát időszakosan sem lustul el és nem lesz fáradékonyabb.

A hunok lovát kisebb termetű, széles homlokú és rövid fejű tarpánnak írják le, amely a nyugati sztyepek lófajtája, s csak a Kr. e. II. századtól tűnt föl keletebbre, a hun-kínai hadszíntéren. A hun ló jobb volt a kínainál, amely a mongóliai sztyeppe vadlovának, az Equus Przewalskinak, a takinak a lófajtája. Feljegyzik, hogy a hun lovasság könnyebben mozog és még a döntő harc előtt kifárasztja a kínaiakat.

Természetszerűen adódik, hogy a szkíta, majd a hun lovasság kialakulásának a helye a nagy kiterjedésű eurázsiai síkságokon volt, ahol a nagy állatállomány-

nak szükséges élelem és víz biztosítása végett évszakonként arrébb kellett költözni. A nyugat felé irányuló nagy népvándorlásokat a legelőváltások mellett az is előidézhette, hogy a sztyeppe keleti vidéke kevésbé volt kedvezőbb éghajlati és növényzeti szempontból, mint a nyugati része. Keleten nagy szárazság volt, a nappali nagy forróságot éjjel nagy hideg váltotta föl, bár a növényzet itt is tápanyagokban dús volt. Nyugaton csapadékosabb volt az idő és dúsabb a növényzet.

Kétségtelen, hogy az első lovasnomád nép a szkíta volt, s utána a szarmaták, az alánok, hunok következtek, viszont éppen a Kárpát-medence területén sikerült 1939-ben kimutatni egy preszkíta lovasnomád nép nyomait. A történelemben mindig lehetnek újabb felfedezések, megállapítások, László Gyula szerint mondva, „így is lehetett”.

Hérodotosz véleménye ez volt a szkítákról: „keményen bírnak minden fáradságot, testileg is nagyok, a harcban pedig vitézek voltak. Semmi se lehetett a világon, amit ne tettek volna kockára, ha sérelem esett rajtuk... A szittya kemény volt a harcban és gyors a lovakon... az ijjal, nyíllal különbül bánt, mint a világ összes nemzetei közül akármelyik”. Ők voltak „az ijászok népe”.

A hunok a hadtörténelemben, mint híres és kiváló lovasok váltak ismertté. Lovaik kimondottan pusztai lovak, kitartók, igénytelenek, sok fáradságot kibírnak. Lovaikat megbecsülik, szeretik, kímélik, tisztelettel adóznak nekik. A ló „az ég állata”.

Látjuk, hogy amit a szkítákról, hunokról állítanak, mindazt a bizánci, arab, de még a nyugati források is ugyanúgy megállapítják a magyarokról is. Ez a könnyűlovasság egészen a huszárokig gyors, mozgékony, tüzerős, meglepő rajtaütésekre mindig kész volt és ezért vált félelmetessé.

Hogyan lettek a lovasnépek ilyen kiváló lovasok? Az ókori források egyöntetűen leszögezik, ehhez az életmódhoz korán hozzá kellett szokni. A gyerek alig, hogy jární kezd, felültetik a lóra, ott lesz ifjú, kemény harcos, minden fáradságot és nélkülözést megtanul, eggyé válik a lovával. A hosszú utakat, a biztos ülést, az ijjal való lövést, a kardvívást, kopjvetést a hunok a kengyel alkalmazásával teszik biztossá és lehetővé, a kengyelt a népvándorlással ismeri meg a világ. A hunokról és a többi lovasnépekről a római írók hasonló leírásokat közölnek, valószínűleg saját képzeletük szerint. Így Ammianus, Claudianus, Sidonius szerint: éjjel-nappal állandóan apró és rút idomú, de gyors és élénk lovaikon ülnek, esznek, alusznak, nyeregben végeznek mindent, ott tanácskoznak, tárgyalnak, hogy már a gyaloglásra is alkalmatlanná váltak. Ezeket a megállapításokat túlzásnak vélem, mert az igazi lovasember, ezek az őseink pedig igazán azok voltak, szerették lovaikat és épp ezért kímélték is, nem ültek állandóan a ló hátán, tudjuk, hogy már a partusok is, de még a görögök is – ahogy Xenophon a lovasságról írott Értekezésében meghatározta „menetben, lépés jármódban lovaikról leszállva vezették gyakran lovaikat a ló és lovas megkímélése céljából”. Ugyanezt alkalmazta az 1. magyar lovasdandár 1941-ben a keleti fronton, erőltetett meneteket alatt különösen.

A nagy görög lovas tudós, mert értekezéséből ez világlik ki, olyan katonai elveket, szabályokat és tanácsokat fogalmazott meg, amelyek a legutolsó időkig, a

lovasság egész fennállása alatt vonatkozott a lovas katonára, a lovak kiválasztásától kezdve a lóraszállástól, a kiképzésig, a menetek szabályozásáig, a harcok vezetéséig és leírásának minden pontja ma is érvényes, használható elveket tartalmaz.

A honfoglaló magyarok lovaira a szkíta-hun korszak lovairól való ismereteink alapján következtethetünk, illetve az ásatások lócsont-leletein végzett tudományos vizsgálatok adatai a mérvadók.

A sztyeppén élő magyarok földműveléssel kiegészített legeltetési állattartására a folyók közti terület a legkedvezőbb feltételeket biztosította. Az éghajlat enyhébb és csapadékosabb volt, a vízháztartás eléggé kiegyensúlyozott, s ezért a legelők növényzete őszig üde maradt. Lóállományuk típus és alkat szempontjából nem volt egységes, a szomszédos kazár lovakkal azonban rokonságban állt. Ezek a könnyű, melegvérű lovak keleti típusát képviselték és egyes vonásaikban az altáji lovakhoz hasonlítottak.

A honfoglalás kori magyar lovak származásáról a kezdeti időszakban aránylag egységes volt az a hivatalos vélemény, amely szerint a hazai csontleletek alapján a magyarság a IX. és X. században a nyugati török népréteg, az ős-törökök (ős-altájiak) által tenyésztett lovakat, az ún. Przewalski-féle lovakat használta, azokat is tenyésztette. Ez a lófajta a Mongóliában ma is, bár kis létszámban élő vadlóval, a mongol nevén taki (ma tah-nak hívják) lóval volna rokonságban. A mai székely ló is rokonságban van a takival, volt olyan vélemény is, hogy „a taki eredet a honfoglalás kori magyar lovakon átütő jellegű”. Ezt a véleményt állítottá Matolcsi József is.

A lóismereti tudomány mai álláspontja szerint a magyarok lovai a honfoglalás korában az őskori dél-orosz lónak, a tarpán-nak a leszármazottjai. Más vélemény szerint a honfoglalás kori lókoponyák általános típusai tarpán jellemvonásokat mutatnak. Olyan vélemény is olvasható, hogy a honfoglaló magyarok lovai perzsa (arab) vérrel nemesített keleti lovak voltak.

Legújabb, több száz lótetem genetikai vizsgálatával alátámasztott kutatások szerint a magyar ló: arab hatást mutató, tarpán ivadék volt. A vizsgálatok a pécsi egyetemen jelenleg is folynak.

Mindezek a keleti származású lovak szilárd szervezetükkel, még fokozott igénybevétel esetén is, nagy életerővel, ellenálló képességgel és szívóssággal rendelkeztek.

A kis termetű lovak lépte gyors, de a hátmozgásuk kicsi. Kengyel alkalmazásával térdből lemozogható. Már a lovas csipője – így a fegyverőven elhelyezett fegyverek sem végeznek függőleges irányú elmozdulást. A rövid csüd jobban bírja a közelharcban szükséges gyors, dinamikus irányváltásokat, a harcos és felszerelésének nagy súlyával megterhelve is. Az ízület nehezebben csavarodik, illetve sérül.

A lovak tenyésztésénél a lovak igénytelensége, edzettsége, erős testalkata, gyorsasága, mozgékonyasága, nagy teljesítőképessége volt a cél, vagyis elsősorban a hadihasználhatóság szempontjait érvényesítették, a szép küllem nem játszott szerepet, illetve más volt a szépségideál.

Ridegtartásban, állandóan a szabadban, 20-40 fős kisebb ménescsoportokban, a maguk találta eleségre bízva, a lakóhelytől fél napi lovaglásnyi távolságra le-

geltek a lovak. A nagy hidegekben is a szabad ég alatt tartózkodtak, ilyenkor valami védetlenebb völgybe, ligetbe hajtották őket, a nyáron gyűjtött szénával, téli lombbal pótolták a hiányt. Amit a hó alól kikapartak, az volt az élelem. Ilyen sanyarú viszonyok között a legéletrevalóbb fajták maradtak meg és örökölték jó tulajdonságaikat. Hozzá idomultak az életkörülményeikhez, hosszabb szőrük nőtt, a lábuk se lett kényes a nedvességre, a lucskos hóban se kaptak csüdsömört, ami napjaink elkényeztetett lovainál oly gyakran előfordult. Igénytelenségük, edzettségük, kitartásuk a legkitünőbb tulajdonságok voltak katonai alkalmazásuk szempontjából.

A lovak tartásánál igen fontos tényező volt még az ivó-itatóvíz szükséglet biztosítása. A IX-X. században ez még nem volt olyan nagy jelentőségű, mivel mindenütt – a sivatagokat kivéve – volt elegendő víz, egészséges minőségben, igen sok patak, folyó, tó, kiöntés, mocsár borította a területeket. Csak évszázadok múlva szabályozták úgy a vizeket, hogy kiszáradtak földrészeink, nem is beszélve a mérhetetlen szennyezésekről.

„Türk ellenfeleinknek hátrányos a legelők hiánya, tekintve a magukkal vitt lovak sokaságát” – állapította meg VI. (Bölcs) Leó. Valóban a legelő a legfontosabb kérdés a lótarló népeknél. Átlagos viszonyú területeken elegendő volt évente háromszor végrehajtani a szállásváltást, tavasszal, nyáron és télen, persze csak a kisebb, két-három családnyi közösségeknél. Nagyobb méneseknél, uralkodói, törzsfői viszonylatban egész országrésznyi területeken, állandó, lassú vándorlással tudták a legeltetés kérdését megoldani.

A lovak tartásával, nevelésével, kiválasztásával, oktatásával kapcsolatban még igen sok adatot lehet találni a mai nomád népek szokásaiban. Hasonló életkörülményeiknél fogva valószínűsíthető, igen nagymértékben, sok minden a honfoglalók lovas kultúrájához.

A szopós állatokat sátraiknál pányvára kötötték, odajöttek szoptatni napon-ta háromszor az anyaállatok, utána fejték meg őket, s nyár végére elkészült a savanykás, üdítő, tápláló ital, a kumisz. A csikók március-áprilisban látják meg a napvilágot, s helyileg hideg lévén, a kisebbeket a jurtában helyezik el, később meleg bányabőrt kötnek a gazdáik a hátukra. A mének ivartalanítása a magyaroknál is éppúgy, hasonló vagy azonos elvek alapján történt, mint a szkítáknál és a hunoknál, mutatva a lótenyésztés szakszerűségét. Az ivartalanított lovak aránya a magyaroknál sem lehetett kevés, ez Bökönyi Sándor 1974-ben készített statisztikai adataiból kitűnik. Az általa vizsgált 76 honfoglalás kori sírból előkerült lovak 65,8%-a ménnek, 2,6%-a kancának bizonyult, a fennmaradt 31,6%-ot nem lehetett meghatározni. Mindehhez hozzátette, hogy a honfoglalás kori sírokban – két kanca kivételével – mindig mének vagy heréltek feküdtek. Ez utóbbiak hosszú, karcsú végtagsontjai minden korabeli magyar település helyen nagy mennyiségben feltalálhatók voltak.

A mének közül első lépésben nagyjából két éves koruk betöltése után kiválasztották a továbbtenyésztésre nem kívánatos és esetlegesen a közös munkára is alkalmatlan egyedeket. Ezeket ivartalanították. Ahol lehetőség volt rá, ott a tenyésztésre alkalmas egyedek közül később az együtt végzett munka tapasztalatai alapján kiválasztották a legjobb képességű lovakat, amelyek mentálsan

és fizikailag is a legjobb teljesítményt nyújtották, és csak ezeket engedték szaporodni. A többiek a kancalovaktól gondosan elkülönítették, vagy ivartalanították.

A kétéves kor után került sor a lovak kezdő lovashoz szoktatására, hat-tíz éves kislőket ültettek lóra, akiknek a súlya nem terhelte meg károsan a lovat. Tehát egészen korán kezdték hozzászoktatni a lovagláshoz a lovat is, meg a lovasát. Lovaglási stílusukra jellemző, hogy a testsúly áthelyezésével, combjuk szorításával irányították a lovukat, szárral jóformán semmit, sarkantyút egyáltalán nem használtak, a ló megindítására, gyorsabb jármódra nógatásra pedig lovagló ostorukat használták.

A lovaskultúra terjedelmét és színességét mutatja két jellemző adat: a ló korának a meghatározására igen sok szó van mindegyik lovasnép nyelvében - a kor meghatározása, az ismert módon, a ló fogainak a kopásából lehetséges-, a másik a lószínek szavainak a szinte mérhetetlen nagy száma.

A lovak színének érdekesen nagy jelentősége volt a lovasnépeknél, melynek egyes vonatkozásai napjainkig fennálltak. Egyes népeknél a törzseket az általuk használt, azonos fedőszőr-színű lovak szerint nevezték el, pl. a besenyőknél. Most az kérdéses, hogy valóban tudtak-e annyi azonos színű lovat tenyészteni, vagy összegyűjteni, amennyi a törzs összes lovait kitette. Ennek örökléstani akadályai vannak. Csak a sárga színű lovaktól származnak azonos színűek, a többieknél ez kérdéses, továbbá vannak korukban megváltozó színű lovak is. Valószínű az a feltevés, hogy nem az egész törzs lovai egyszínűek, hanem csak a törzs hadierejének a lovai voltak egyforma színűekből kiválogatva. Magyar eredetű lófestésről is vannak leírások. Itt a lovaknak a hosszú szőrzetét, sörényét, farkát festették meg. Húsz ilyen adatot ismernek az oszmán-török időkben, a kuruc és török korból is van négy esetünk. Szóba került még a különböző zászlók színe is, a lófarkas zászló, a *thug* kérdése. A besenyő kérdésről általában Györffy György részletes feldolgozásai adnak értékes képet.

A lószíneknek katonai jelentőségük volt. A parancsnok tudhatta, hogy távolabb levő egységei hol és hogyan működnek, az egyes lovas harcos pedig, ha messzebb került egységétől, látta, merre kell tartania, hogy oda visszajusson, mert a lovak színéről tájékozódott.

A honfoglaló magyaroknál a lovak színek szerinti beosztásáról nincs tudomásunk, bár valószínű, hogy az előd lovasnépek tapasztalatait felhasználva, egyes harcos egységeiket lovak szerint is, azonos színűekből állították össze. Ez a színek szerinti beosztás azonban huzamosabb ideig nem tartható fenn, mert egyes harci tevékenységek olyan létszámiányokat okozhattak, hogy a kiegészítés esetleg csak más színű lovakból volt lehetséges. Meg kellett azonban ennek lenni náluk is, mert ez az elv érvényesült például még a magyar honvédségben is a lovas alakulatoknál, egészen a negyvenes évekig, a huszár alegységeknél, ahol századonként lehetőleg azonos színű lovakat osztottak be, magam is tudom. De így volt ez a lovastüzérekénél is, ahogy erre Harmatta János hivatkozott.

A huszár- és testvéralakulatoknál ez a lovak szerinti csapatbeosztás a legnagyobb valószínűség szerint a honfoglalóktól örökölt lovas hagyománynak tekint-

hető. Ha nyugati lovas alakulatnál ez megvolt, valószínűleg azt is a huszároktól vették át, amint a ruházatot és felszerelést is a XVII-XVIII. századtól.

A katonai egységek lószínek szerinti felosztására jellemző maradvány volt a székelyeknek a tarka lovak-népe elnevezés, ugyanis a székelyeknek hagyományosan tarka lovaik voltak. A hajdani székely lovas határőrezred és a megszűnése után létesített székely huszárezred lovai is, a sok évszázados hagyományhoz híven - ahogy Balázs Gábor mondja -, fehér lábú lovak voltak.

Ezek a lovak voltak az idézett taki-vérrel azonos fajtájú lovak. „Maga a székely szó is szervezetre mutat. Jelentése szerint négy lábán és esetleg homlokán is fehér ló”. Igen sok ilyen, még kutatásra váró kapcsolat, adat van, ami ezeket a hagyományokat rejti.

Lótenyésztésük szervezeti formája a ménes volt. A magyar elnevezés abból ered, olyan lócsoporthoz tartozott, amelyben hím állat, mén is volt. Tudunk kisebb, két-három család által tartott ménesekről, melyek egy csődör, öt-hat kanca, ezek csikói, egy- és kétévesek és néhány herélből álltak, és a nemzetségek, törzsek vezetői, a fejedelem nagyobb létszámú méneseiről. A lótenyésztés és ló elhelyezés rendszerére visszakövetkeztethetünk a Kárpát-medencében a honfoglalás utáni hasonló szervezetekről.

Anonymus krónikájából ismeretes, hogy Árpád fejedelem Csepel szigetén központot létesített maga és nemesei számára, s lovait is oda rendelte: „A hosszú úttól elcsigázott lovaikat oda terelték, és parancsára legeltették, lovászainak mesterévé pedig egy kunt, egy Csepel nevű, igen bölcs férfit tett meg”.

A jelentős számú királyi ménesek mellett a vezéri udvarhelyek közelében lovasz, lovas elnevezésű helységek utalnak a lótenyésztés helyeire (pl. Lovasberény, Lovászi, stb.) a hadi- „főutak és megyehatárok metszéspontján királyi ménesek voltak elhelyezve - így - az 1067-i szíhalmi határjárás szerint”. Továbbá a különböző törzsfők, nemzetségfők, a belőlük és mellettük alakuló gazdasági és katonai vezetők hasonlóan nagy ménesek fölött rendelkeztek. Ezek voltak a lókiegészítés fő alapjai.

A harcos jobbágy középréteg is annyi sok lovat tudott tartani, hogy „gazdasági üzemük nem érezte meg, ha lovon katonai szolgálatot adtak”.

Nagy állatállományuk meglétét bizonyítják a bizánci források is. VI. (Bölcs) Leó írja Taktikájában: „Követi őket nagy csapat ló, mén és kanca is, részint táplálékul és tejivás végett”.

A kedvező feltételek, a bőséges növényzetű, részben folyóparti nagy legelőterületek tették lehetővé, hogy a vezetők nagy központi ménesei mellett a köznép állattenyésztéssel foglalkozó nagycsaládjai lovakat is vagy főleg lovakat tenyészthettek. A kiterjedt lótartás eredményeként a lovas katonai kíséret, de maga a törzsszövetségi haderő is állandó ló- és lovas utánpótlást kaphatott a szabad köznép fiaival együtt. A csak földművelő társadalomban ez a lehetőség nem állhatott fenn, mivel hátsó csak a szabadok birtokában lehetett, a többiek alig egy-egy igásállattal rendelkeztek. A „pusztai társadalmakban a ló nem a kiváltságos réteg sajátja, hanem mindenki által birtokolt közlekedési eszköz” - ezért a lovas haderő tagjai is - a szegényebb elemek kivételével - saját hátsóállal és tartaléklóval vonultak hadba.

Ha lovaik számáról akarunk képet kapni, mivel adataink nincsenek, akkor összehasonlításként az újkori nomád népek adataira kell támaszkodnunk. „A nyáj nagysága Mongóliában családonként 150 juh, Perzsiában 200-500 birka, az Altájban 10-20 ló és 200-300 juh volt a XIX. század végén – a XX. század elején. Ekkortájt Mongóliában félmillió embernek 20 millió állata volt. Minthogy a honfoglaló magyarság lélekszáma is közel félmillióra tehető, hatalmas állatvagyonnal kell számolnunk.

A lócsontleletekből csupán az állapítható meg, hogy az állattenyésztésen belül a háziállatok közül mennyi a lovak százaléka. A Don vidékén a volt sarkeli erőd közelében például 39% szarvasmarha mellett 24% volt a lóból, a hely közelében egy másik adat 30% szarvasmarha mellett 18% lovat állapított meg.

A lovak rideg tartása mellett a féltettebb, kiválóbb lovak istálló-féle elhelyezéséről kevés adat van. A takarmányozásra ugyancsak. A takarmánytermelés már a honfoglalás után terjed erősebben.

Etelköz füves sztyeppe területén a VII-X. században a lóhúst fogyasztották. Erről értesülünk VI. Leó Taktikájából, ahol a magyarokat követő lovakról írt. Ismeretes a honfoglalás korából a lótejnek és a belőle készített kumisznak az általános fogyasztása. A lóhúsevés szokása a lovas temetkezés utáni toron ismerős, a táltosló, a lókultusz nagy jelentősége is ide tartozik.

Lovaik híressé váltak egész Európában és el is terjedtek a fejedelmi kor hadjáratai során, de a kereskedem útján is.

Ha egyedül lótenyésztésük szempontjait vizsgáljuk föl és végzett munkájuk eredményeként az ismert, elért teljesítményekre mutatunk rá, a következő fel-sorolás képet adhat a magyar lovasnép lótenyésztésének valódi jelentőségéről.

A tenyésztési cél: harcra használható, gyors, mozgékony, nagy menet-teljesítményekre képes, erős testalkatú, súlybíró, folyóátkelésnél jól úszó és irányítható, kitartó, szívós, edzett, igénytelen, engedelmes, jóindulatú, könnyen kezelhető, idomítható, vezethető, fordítható, gyors jármódban megállítható, állásból vágta-ba beugratható, sebes járású; testi állapotában: szabályos testalkatú, csontozatú, tiszta lábú, egészséges, kemény patájú, jó erőnlétű lovak előteremtése.

Mindezek a követelmények a következő lovas-teljesítményekben valósultak meg: a 895-900. évi honfoglalás hadműveleteiben, a fejedelmi kor 862-től 970-ig tartó hadjárataiban Európa – északot kivéve – az összes hadszínterein, a sok ezer kilométeres menetek sikeres végrehajtásában, döntően győzelmes harcok megvívása közben, a legváltozatosabb terep- és talajviszonyok között. Homokos, puha, kötött, kemény és sziklás talajon, síkság, erdő, mocsárvidék, közép- és magas hegységeken át, számtalan sokszor. Ezek közt voltak: a Kárpátok, a Balkán hegység, az Alpok, Appenninek, Pireneusok. Folyam és folyóátkelésen: Volga, Don, Dnyeper, Bug, Dnyeszter, Duna, Tisza, Dráva, Pó, Enns, Inn, Rajna, Rhone, Thaya, Ebro. Mindezek sportteljesítménynek is csodálatosak.

A magyar ló kiváló tulajdonságait és jó hírnevét nem különleges származásának, hanem egyedül őseink nagyszerű tenyésztő munkájának köszönhetette. Nem lehet véletlennek tekinteni azt, hogy a magyar nép szívében a ló szeretetének és kultúrájának olyan mély hagyománya van, mert ez a múlt évezredeibe nyúlik vissza.

Dr. Gömöri János

Forum Múzeum Scarbantia

Az avar, onogur és magyar „lovas-népek” pannóniai vaskohászatának keleti kapcsolatáról

The Eastern Connections of the Iron Production of the Pannonian Avar, Onogur and Hungarian „Equestrian People” t

The Onogur tribes who settled in the Carpathian Basin from the second half of the 7th century introduced a characteristic iron production within the structure of the Avar Empire. The groups of this population survived till the (Árpád's) Hungarian conquest (896-900 A.D.).

The author surveys the archaeological remains of early iron metallurgy of the Avar, Onogur and Magyar „equestrian tribes” from Tuva to the Carpathian-Basin in the zone of the earlier staying of this people.

The folk's and country's name the Hungarians (Magyars) derives from the denomination Onogur. The fact, that the technique of metallurgy of the late Avar-Onogur tribes continued in the Hungarian Conquest time, can be proved because typical furnaces from this time were found next to settlements of conquering tribes as Tarján and Kér. From the second half of the 10th century significant changes took place in the organisation of iron metallurgy which can be followed in the shape of the furnaces and the workshops (Fajsz type and Imola type). This change is the consequence of the building up of the new economic system of the early Hungarian principality, later (after 1000) kingdom.

Miután 1973-81 között a Pannonhalma melletti Tarjánpusztán az első pannóniai avar kori vaskohász-település részletét feltártam, arra a kérdésre kellett megtalálnom a választ, hogy valóban egy nomád lovas-nép vastermelésének maradványai bukkantak-e elő az ásatás során napvilágra került falu házai között. És ha igen, milyen kapcsolat lehet a magyar törzsi helynév és az intenzív avar kori vastermelés között? Egyáltalán lehet-e kapcsolat, avagy a véletlen műve, hogy az (avar kori népességtől elhagyott?) helyen telepedett meg az egyik 10. századi törzsi falukö-zössége?

A Tarján törzsi nevet viselő falunál azért is folytattam tervszerű kohókatatásokat, mert korábban (1971-1973) a Sopron megyei Nemeskér mellett találtunk olyan kohókat, amelyek felépítésükben különböztek az 1960-as években feltárt